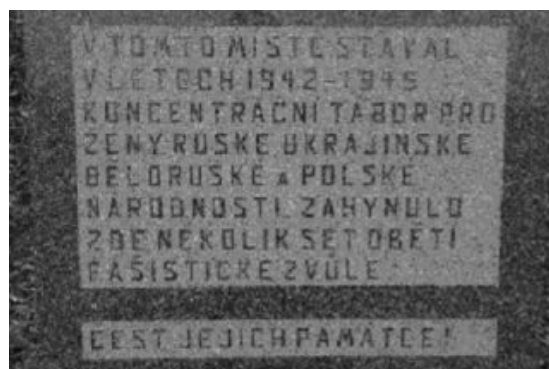

Dětrichov – česká Osvětim?

Nedaleko Moravské Třebové leží vesnice Dětrichov. Dnes už nic nepřipomíná hrůzy, které ve zdejším koncentračním táboře prožívaly stovky lidí. Snad už jen několik místních starousedlíků si dnes pamatuje události, jež se odehrály za druhé světové války.

Na konci obce Dětrichov byl v letech 1940 – 1941 vybudován tábor s dřevěnými baráky (Barackenlager). Marie Chomszáková z Ukrajiny, jež zde prožila tři měsíce, popisuje, že „na severozápadním konci obce Dětrichova na Moravskotřebovsku, vpravo, poblíž silnice Dětrichov – Borušov, mezi dvěma háji, byl v průběhu II. světové války vybudován fašistickými okupanty sběrný tábor“.¹ Podle dalších zpráv² se tábor nacházel na východním konci vesnice. Ačkoliv se informace rozcházejí v jeho umístění, jsou shodné v otázce polohy hřbitova „...v lesíku vpravo od tábora je řada hrobů, které potvrzovaly, že zde zahynuli lidé“³. Lokalita ve skutečnosti leží u silnice do Borušova na jihovýchodním okraji obce. Omyl

M. Chomszákové lze vysvětlit jediné dobou uplynulou od jejího umístění v táboře.

Připomínka koncentračního tábora.

Dnes je jeho místo hustě zarostlé lesem, ve kterém je dochováno několik zbytků táborových budov. Historii místa připomíná žulová deska umístěná na okraji zmíněného lesa. Na druhé straně cesty k bývalému areálu je původní hřbitov, na jehož místě je dnes památník obětem fašismu s několika anonymními hroby.

Původně pracovní tábor vybudovaný pro dělníky, kteří měli pracovat na stavbě říšskoněmecké dálnice, se změnil v tzv. „porodnici v Dětrichově“. Zpráva místního velitelství SNB z roku 1946 o využití tábora uvádí „...budovy dřevěné, bývalého tábora, který měl sloužit pro ubytování dělníků pro stavbu dálnice. Později, asi v roce 1940, byla z tohoto tábora zřízena porodnice pro otěhotnělé polské a ukrajinské příslušnice,

¹ Výpověď Marie Chomszákové, SOkA Svitavy v Litoměřicích, fond ONV Moravská Třebová 1945 – 1960, manipulace 1949-1960, inv. č. 411, kart. 525.

² NEDBÁLEK F., *Místa utrpení a vzdoru*, Praha 1984, taktéž BUBENÍČKOVÁ R., KUBÁTOVÁ L., MALÁ I., *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1959.

³ Výpověď ...

kteřé byly tehdy u okolních německých zemědělců přiděleny na práci“⁴. Ze zmíněné zprávy nevyplývá nic neobvyklého, naproti tomu výpověď Marie Chomszákové svědčí o opaku. S touto svědkyní válečných událostí se dne 28. června 1958 v Dětrichově konala tisková konference. Při ní paní Chomszáková popsalala nejen události ve zdejší „porodnici“, ale i své pracovní nasazení na Krnovsku. „Němci nás vyhnali z našich domovů v noci ve spodním prádle, když vtrhli na Ukrajinu a hnali nás na práci do Němec. Zavlekli nás na Krnovsko, kde jsme s manželem pracovali. Když jsem otěhotněla a nemohla již děle dělat, psala jsem o tom matce na Ukrajinu a stěžovala si na těžký život v Němcích. Dopis byl však zadržen a krátce na to jsem byla vyšetřována německou policií a pak v Krnově s transportem dalších žen, dětí a několika mužů z okupovaného území Sovětského svazu dopravena do Moravské Třebové. Stalo se to 22. prosince 1943. Odtud jsme museli jít pěšky ve sněhové vánici i s malými dětmi do Dětrichova“.⁵

Přestože by toto místo bylo možné považovat za porodnici táborového typu, nelze pominout svědectví, která zařazují Dětrichov mezi místa s daleko smutnější minulostí. František Nedbálek ho ve své knize⁶ zařadil mezi likvidační tábory (Vernichtungslager). Němci jej nazývali „Entbindungslager“ což je podle jmenovaného autora likvidační tábor, zaměřený na kojence. O podmínkách života v „porodnici“, úmrtnosti kojenců a zacházení se ženami opět vypovídá Marie Chomszáková. „Rodily v nesmírně těžkých podmínkách, musely pomáhat jedna druhé a po porodu hned musely konat různé práce. ... Většina žen umírala a vzpomínám si, že za mého pobytu od prosince 1943 do února 1944 umíralo denně 6 – 8 dětí a žen, mnohdy i muži, byli to váleční zajatci i civilisté. Oběti byly pohřbívány v blízkém lesíku. Často jsme vidali, jak potulující se psi v okolí lágru vyhrabávali ze sněhu, z mělkých hrobů tělíčka nemluvnátek a rvali se o ně.

Podle mého přesvědčení a zkušeností ostatních, kteří byli se mnou v táboře, zahynulo

tam několik set nemluvnátek, dětí, žen a mužů. Umíraly tam děti různého stáří, 2 až 4 roky i starší. Vzpomínám na hrozné umírání dvojčat, chlapce a děvčete, děti to pravoslavného faráře ze Lvova, kteří zemřeli na tuberkulózu. Strava byla taková, aby člověk dlouho nevydržel, voda a kousek brambory, nemluvnata byla živena odstředěným mlékem, do něhož Němci cosi sypali. Úmrtnost byla veliká. Věděly jsme, že Němci dělali nějaké pokusy se ženami i na dětech pomocí injekcí, které byly vstříkovány obětem do rodidel“⁷.

Těhotné zajatkyně musely snášet před porodem i krátce po porodu další útrapy. Výpověď dále hovoří o zmrzlých ženách a dětech, surovém bytí a znásilňování. Nelze se nepozastavit nad zmínkou o lékařských pokusech, jejichž účelem mělo být nejspíše umělé oplodňování.⁸ Důsledek těchto praktik na psychiku žen, které byly ve většině případů krátce po porodu odeslány z tábora zpět na zemědělskou práci, aniž by měly jistotu zda své děti ještě někdy uvidí, není nutno více rozebírat.

V táboře se Marie Chomszáková potkala nejen s těhotnými ženami, ale nejspíš i se zajatými ošetřovatelkami Červeného kříže a příslušnicemi Rudé armády. Jedné z nich, Jeleně Andrejevně Pospělové z Krasnodaru se podařilo utéci. Její pozdější vzpomínky vypovídají o solidaritě českého obyvatelstva, bez jejichž pomoci by se asi těžko dostala na svobodu.⁹

Stejně, jako o účelu tábora, se rozcházejí informace i o počtu obětí. Zpráva, která vykreslila tábor jako porodnici, uvádí 88 zemřelých kojenců, 3 ženy a 3 muže¹⁰. V naprostém protikladu k tomuto údaji jsou počty obětí, jež při výslechu uvedli bývalí dozorcí tábora. Jejich údaj o více než 2000 zemřelých ženách a dětech se zdá být značně nadsazený.

Vyjasnění tohoto rozporu nepřinesl ani průzkum hřbitova, při němž bylo objeveno 120 hrobů kojenců.

⁷ Výpověď ...

⁸ RACEK J., *Památná místa boje československého lidu proti fašismu*, in: *Živé tradice*, Praha 1964, s. 294 – 315.

⁹ PECKA J., *Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 1995.

¹⁰ BUBENÍČKOVÁ R., KUBÁTOVÁ L., MALÁ I., *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1959.

⁴ SOKA Svitavy v Litoměřicích, fond ONV Moravská Třebová 1945 – 1960, manipulace /1897/ 1945-1949, inv. č. 234, kart. 251.

⁵ Výpověď ...

⁶ NEDBÁLEK F., *Místa utrpení a vzdoru*, Praha 1984

Zbytky koncentračního tábora v Dětřichově

Ačkoliv lze předpokládat, že v matrikách nebyly zachyceny všechny děti narozené v táboře, mohly by k vytvoření představy o tom, kolik jich bylo, pomoci matriční záznamy ve Starém Městě. Ty uvádějí 244 narozených za léta 1943 – 1945. Porodnice byla rozpuštěna v dubnu 1945 při ústupu německé armády.¹¹

Za zmínku stojí ještě úvahy o dalším využití areálu tábora z roku 1946. MNV Dětřichov zde tehdy zamýšlel zřídit hřiště, koupaliště a cvičiště. Ještě nevhodněji působí žádost pana Josefa Šubrtu o přidělení budov koncentračního tábora k vybudování drůbežárny.

Porodnice v Dětřichově patří k méně známým kapitolám naší historie, rozhodně by však neměla zůstat stranou zájmu široké veřejnosti.

Ondřej Hladík

foto: Ondřej Hladík

Použité prameny a literatura:

Výpověď Marie Chomszákové, SOkA Svitavy v Litoměřicích, fond ONV Moravská Třebová 1945 – 1960, manipulace 1949-1960, inv. č. 411, kart. 525.

SOkA Svitavy v Litoměřicích, fond ONV Moravská Třebová 1945 – 1960, manipulace /1897/ 1945-1949, inv. č. 234, kart. 251.

BUBENÍČKOVÁ R., KUBÁTOVÁ L., MALÁ I., *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1959.
NEDBÁLEK F., *Místa utrpení a vzdoru*, Praha 1984

PECKA J., *Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 1995.

RACEK J., *Památná místa boje československého lidu proti fašismu*, in: *Živé tradice*, Praha 1964, s. 294 – 315.
kol., *Malá pevnost Terezín*, Praha 1988.

Nástin historického vývoje odborného vzdělávání vězeňského personálu do roku 1989

Historický vývoj odborného vzdělávání vězeňského personálu probíhal na území Čech, Moravy a Slezska v závislosti na stupni vývoje všeobecné vzdělanosti obyvatelstva, sociálního postavení vězeňského personálu, trestní politiky a samotného vězeňského systému. Z tohoto hlediska je možno vývoj rozložit do čtyř období, která se vyznačují:

- absencí vzdělávacího procesu vězeňského personálu (10. století až 1. pol. 18. století),
- novými požadavky na kvalifikaci vězeňského personálu (2. pol. 18. století až 1. pol. 19. století),
- utvářením a rozvíjením systému odborného vzdělávání vězeňského personálu (2. pol. 19. století až 1. pol. 20. století),
- ideologizací a militarizací odborného vzdělávání vězeňského personálu (2. pol. 20. století).

Absence vzdělávacího procesu vězeňského personálu

Od vzniku českého státu v 10. století až do 1. pol. 18. století nebylo vzdělávání všeobecně přístupné. I když ve 14. století vznikla v českomoravském prostoru vzdělávací síť tzv. partikulárních škol při klášterech a kapitulách, mohli navštěvovat tyto školy jen žáci z řad šlechty nebo měšťanstva. Husitské hnutí v 15. století zcela potlačilo touhu po vzdělávání svým neskrývaným odporem vůči vzdělavcům a veřejným pálením knih.¹² Významnou událostí byl vynález knihtisku a jeho rozšíření, které umožnilo vydání prvního českého slabikáře v roce 1547 v Prostějově.¹³ K obecné vzdělanosti přispělo i vydávání prvních českých novin nazvaných „Noválie“,

¹² Čornej, P. a kol: *Dějiny zemí koruny České*, Praha 1993, str. 142, 194.

¹³ Hýbl, F.: *Cestička do školy*. Přerov 2004, s. 5.

¹¹ RACEK J., citovaná práce.

jejichž tisk je doložen z roku 1664.¹⁴ Avšak tyto skutečnosti pozitivně ovlivnily jen rozvoj vzdělanosti v řadách šlechty a měšťanstva.

Vzdělávání osob, které vedle zajišťování veřejného pořádku vykonávaly i dozorcí a strážní službu u vězňů, bránilo i jejich snížené sociální postavení. Byly nazývány biřici, kteří ve veřejném zájmu „brali“ svobodu, tj. zatýkali a věznili. Přesto, že konali společensky potřebnou činnost, bylo jejich povolání považováno za nepočestné, neboť obdobně jako metaři, hrobníci, rasové a kati vykonávali činnost, související se špínou, zločinem, trestem a smrtí.¹⁵ Osoby se sníženým sociálním postavením směly uzavírat sňatky jen mezi sebou.¹⁶ Ukazuje se, že na sníženém sociálním postavení těchto osob, nezměnil nic ani patent císařovny Marie Terezie z roku 1772, který stanovil, že pokud tyto osoby přestanou provozovat své „nečisté“ řemeslo, mají být opět považovány za řádné lidi.¹⁷ Dokonce lze říci, že pro některé jednotlivce jsou tato povolání „nečistá“ dodnes.

Je zřejmé, že hlavním účelem trestní politiky ve sledovaném období byla pomsta a zastrášení. Ve středověku byl člověk, který spáchal zločin především hříšníkem, který pouze utrpením mohl dosáhnout smíření s Bohem a lidmi. Z tohoto pojetí vycházel i tehdejší vězeňský systém a podmínky věznění. Zeměpanská, církevní a městská vězení sloužila zpravidla jen k zajištění zatčených do vykonání rozsudku jako vyšetřovací vazba. Podmínky věznění (tma, chlad, špína, hlad a žízeň), způsobující tělesnou újmu měly vyvolávat nátlak na vyšetřovaného, aby doznal svou vinu, i když bylo možno provádět výslech tzv. útrpným právem za použití mučících nástrojů. Existovala jistá pravidla, která měla zaručit přežití vězně, jejich aplikace byla ponechána na uvážení žalárníka.¹⁸ Není bez zajímavosti, že zemský soudní řád z roku 1656 m.j. předepisoval, že se má s trestanci zacházeti jako s lidmi a nikoliv jako se zvířaty, má se pečovat o jejich stravování, otop,

lékařskou a duchovní péči a nemají být zavírání do páchnoucích brlohů, ani do starých hlubokých věží.¹⁹ V roce 1727 byly vydány instrukce Českého gubernia ke zřizování tzv. špinhausů (přádelen), které měly sloužit jako donucovací pracovny pro vězněné osoby. I když podmínky v těchto prvních nápravných zařízeních měly být lepší než ve vyšetřovací vazbě, nebyly kladeny vyšší nároky na schopnosti dozorců. Jejich zvláštní odborná příprava neexistovala, neboť do této služby byly přijímány osoby s vojenským výcvikem, které využívaly dobové vojenské znalosti, dovednosti a návyky.

Nové požadavky na kvalifikaci vězeňského personálu

Ve 2. pol. 18. století dochází k výraznému rozšíření obecné vzdělanosti a v této souvislosti i novým požadavkům na kvalifikaci vězeňské dozorcí stráže. Úroveň obecné vzdělanosti zásadním způsobem ovlivnila školská reforma císařovny Marie Terezie, na jejímž základě byly zřizovány školy triviální, hlavní a normální. Triviální školy (dvoutřídní) měly být zřizovány při všech farách, hlavní školy (trojtřídní) při kláštorech a ve větších městech a normální školy (čtyřtřídní) v zemských hlavních městech, kterými byly Praha, Brno a Vídeň. O uskutečnění této reformy se zasloužil pruský reformátor školství, zaháňský opat Johan Ignác Felbinger.²⁰ Na základě jeho Knihy methodní, vydané v roce 1777 se podstatně zlepšila kvalita učebnic.²¹ Zrušení nevolnictví, vyhlášené patentem císaře Josefa II. v roce 1781, zpřístupnilo vzdělání v nejširší možné míře, neboť k vysílání dětí do škol již nemuseli poddaní žádat o souhlas vrchnost. Studium na školách vyšších stupňů však předpokládalo odpovídající finanční zajištění.

Lze říci, že k lepšimu se měnilo i sociální postavení vězeňské dozorcí stráže, neboť politika osvícenského absolutismu odstraňovala středověké předsudky a staré představy o počestnosti nahrazovala novými požadavky občanské cti. V této souvislosti a

¹⁴ Jílek, F. a kol.: Světové vynálezy v datech. Praha 1997, s. 67.

¹⁵ Dülmen, R.: Bezectní lidé. Praha 2003, s. 26-27.

¹⁶ Koldín, P.K.: Práva městská království českého (z r.1579). Praha 1876, s. 312.

¹⁷ Šindelář, V.: Cesta na popraviště. Praha 1997, s. 49.

¹⁸ Dülmen, R.: Divadlo hrůzy. Praha 2001, s. 18-20.

¹⁹ Leitmaier, V.: Příručka pro vězeňské úředníky a kandidáty na službu v trestních ústavech. Vídeň 1890. s. 25.

²⁰ Janusová, J.: Marie Terezie – legendy a skutečnost. Karviná 1995, s. 139.

²¹ Hýbl, F.: c.d. s.6.

také proto, že armáda zaujímal ve státě významné postavení, zvýšila se prestiž vězeňské dozorcí stráže, která se rekrutovala z řad zkušených vojáků. Tuto skutečnost potvrzuje i určitá pozornost, která byla věnována válečným invalidům a vysloužilcům. Své postavení ve společnosti si získaly skrze všeobecně uznávané hodnoty: věrnost, statečnost a poslušnost ve službách státu. Ducha této doby vystihuje heslo císaře Josefa II. „Virtute et exemplo“, tj. „Ctností a příkladem“. Vojenské ctnosti a příkladné chování ve službě se staly i novými požadavky na morální profil vězeňské dozorcí stráže a základem jejich sociálního postavení.

Trestní politika vycházela z nového trestního zákona a soudního řádu, které vydal císař Josef II. v letech 1787-1788.²² Tyto právní normy respektovaly požadavek osvícených evropských právníků, který formuloval Césare Beccaria ve svém spise O zločinech a trestech z roku 1764 slovy: „Nullum crimen, nulla poena sine lege“, což znamená, že „není trestného činu ani trestu bez zákona“. Josefské zákony obsahovaly ustanovení k rozlišení zločinců podle druhu spáchaných zločinů stejně jako k různému způsobu zacházení s vězni podle závažnosti jejich zločinů. Nepopíratelný pokrok spočíval i v pracovní povinnosti pro všechny trestance, odsouzené ke ztrátě svobody s výjimkou těch, kteří byli odsouzeni k příkovaní. Tím byly alespoň částečně odstraněny příčiny tělesného a mravního chátrání vězňů, spojeného s dřívějším vězeňským systémem.²³ V obdobném pojetí byl v roce 1803 vydán císařem Františkem II. zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích, který navíc stanovil povinnost odděleně umisťovat vězně různého pohlaví a nebezpečnosti.²⁴ V souvislosti se zrušením trestu smrti a zavedením doživotního trestu odnětí svobody, k jehož výkonu pro obyvatele z Čech, Moravy a Slezska byla v roce 1788 určena brněnská pevnost Špilberk se objevily i nové požadavky na kvalifikaci vězeňské dozorcí stráže, zejména na správce věznice (Oberprofosse) a jeho zástupce (Unterprofosse), který měl na starosti vlastní zacházení s vězni. Oba museli ovládat němčinu i češtinu, umět číst a psát,

zhotovovat předepsané tabulky a přehledy, ovládat zacházení s vězni a mít potřebné morální kvality, zejména nepropadat pitím a hrám.²⁵

Utváření a rozvíjení systému odborného vzdělávání vězeňského personálu

Ve 2. pol. 19. století se rozvíjí rakouský školský systém, vytvářený soustavou obecných, měšťanských středních a vysokých škol, ve kterých se vyučovalo v německém jazyce. Proto v této době vystupuje do popředí otázka výuky na českých školách v mateřském jazyce, neboť i na nejnižším stupni škol byl zvyšován rozsah výuky německého jazyka. Vyučování základních předmětů bylo zredukováno na minimum a povinná školní docházka končila po 6 letech ve 12. věku žáka. Do 15 let věku pak byla nařízena návštěva nedělní opakovací výuky. Na gymnáziích se vyučovalo již od počátku studia výhradně podle německých učebnic.²⁶ Vzdělávací systém Československé republiky v letech 1918 – 1938 se podstatným způsobem nelišil od dřívější rakouské soustavy škol, avšak vyučovacím jazykem se stala čeština a výchovně vzdělávací proces čerpal z bohatého intelektuálního potenciálu českých vědců a umělců. Absolventi československých středních a vysokých škol, kteří vstupovali do státní služby byli nejen dobrými odborníky, ale i vlastenci. V důsledku rozpadu Československé republiky v roce 1939 a následné okupace Čech a Moravy německými nacistickými vojsky došlo k uzavření českých vysokých škol a persekuci vysokoškolského učitelstva a studentstva, kterou ukončila až porážka fašistického Německa v roce 1945.

Po roce 1848, kdy v rakouské monarchii zaniká tradiční stavovská společnost a vytvářejí se politické, právní a ekonomické podmínky k postupnému konstituování občanské společnosti, nabývá na významu státní služba. Zestátnění vězeňství v roce 1850 a jeho podřízení ministerstvu práv (tj. ministerstvu spravedlnosti) v roce 1865 vedlo k převedení vězeňských dozorců z působnosti územní správy do kompetence ministerstva.

²² Všeobecný zákoník o zločinech a trestech. Vídeň 1787. Všeobecný trestní soudní řád. Vídeň 1788.

²³ Leitmaier, V.: c.d. s. 29.

²⁴ Leitmaier, V.: c.d. s. 34-35.

²⁵ Vaněk, J.: Kasematy Špilberk. Brno 1992, s. 10.

²⁶ Uhlík, J.: F.J.Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století, příloha časopisu České vězeňství č.2/1997, s. 41.

V této době dochází k diferenciaci strážní a dozorčí služby. Zatímco k vnějšímu střežení bylo nadále používáno vojska, zajišťování vnitřní bezpečnosti a pořádku prováděli dozorcí jako zaměstnanci justice. Zásadní úprava sociálního postavení dozorců byla provedena v roce 1914 vydáním zákona, kterým vznikl Sbor stráže vězeňské.²⁷ Tímto zákonem byla činnost dozorců povýšena na státní službu, za kterou náležel pravidelný plat a penze. Po vzniku Československé republiky v roce 1918 se sociální postavení dozorců a úředníků vězeňské správní služby rovněž podstatně neodlišovalo od podoby, kterou mělo za habsburské monarchie. Zásadně se nezměnilo ani v období tzv. Protektorátu Čechy a Morava, i když byly veškeré protektorátní úřady podřízeny německé okupační správě.

Ve 2. pol. 19. století byla prosazována koncepce trestní politiky, směřující k nápravě vězňů, založené na progresivním výkonu trestu odnětí svobody. Realizace této koncepce byla umožněna zejména trestním zákonem z roku 1852²⁸, začleněním vězeňství do působnosti ministerstva práv v roce 1865 a následným zřízením generálního inspektorátu pro vězeňství v čele s baronem Nye-Gluneckem, který vydal celou řadu výnosů liberalizujících trest odnětí svobody, vykonávaný formou žaláře a vězení.²⁹ V této době vznikala moderní vězeňský (penitenciární) systém, založený na třídění (klasifikaci) vězňů, jejich zaměstnávání, vzdělávání a mravní výchově, diferencovaném režimu výkonu trestu a sociální práci, která se rozvíjela činností dobrovolných spolků, pečujících o propuštěné vězně.

Potřebám nového vězeňského systému odpovídaly i výrazné změny ve výběru a odborné přípravě vězeňského personálu, který byl začleněn ve strážní a správní službě. Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl převzat a kontinuálně rozvíjen justiční a vězeňský systém rakouské monarchie. Pozornost byla především věnována zacházení

s mladistvými vězni a tzv. politickými provinilci.³⁰

Tablo účastníků kursu dozorců v Plzni

Při výběru úředníků věznic a trestnic byla dávana přednost uchazečům z řad vojenských osob, které měly maturitní vzdělání a ve vojsku dosáhli důstojnickou hodnost. Např. v trestnici Plzeň v letech 1878 – 1924 stály v čele trestnice vždy důstojníci, kteří sloužili v rakouské armádě.³¹ Ve 30. letech 20. století se členili vězeňští úředníci jednak na právní úředníky, jimiž byli praktičtí právníci s odbornou vězeňskou kvalifikací, jednak na úředníky vězeňské správní služby, jimiž byli absolventi středních škol s maturitou a odbornou vězeňskou kvalifikací a na inspektory vězeňské stráže, kteří byli vybíráni z řad kvalifikovaných vrchních dozorců. Tyto úředníky pak doplňovali vězeňští lékaři, učitelé a duchovní na plný nebo částečný úvazek. V nově zřízeném Kriminologickém ústavu při právnické fakultě Univerzity Karlovy byly pořádány kriminologické kurzy i pro vězeňské úředníky. Dozorcí vězňů byli připravováni v tříměsíčním odborném, teoreticko praktickém kurzu, zakončeném zkouškou. Od roku 1938 byl prováděn výcvik dozorců v sebeobraně (jiu-jitsu), který započal v pankrácké věznici.³² V období tzv. protektorátu Čechy a Morava (1939 –1945) se

²⁷ Zákon o Sboru stráže vězeňské č. 16 ř.z. ze dne 21.4.1914.

²⁸ Zákon.trestní o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852 č. 117 ř.z.

²⁹ Leitmaier, V.:c.d., s. 50-52.

³⁰ Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží ze dne 11.března 1931 a dále zákon č. 123/1931 Sb., o státním vězení.

³¹ Soubor názorných pomůcek a fotografií z historie vězeňství. I. část (1860-1918), útvar SNV ČSR Plzeň. Plzeň 1988, s. 2.

³² Vězeňství v Československé republice. Ministerstvo spravedlnosti. Praha 1930, s. 4. Kukla, K.L.: Pražské bahno. Praha 1927, s. 121. Uhlík, J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách, str. 252, nepublikováno.

zásady výběru uchazečů a přípravy vězeňských úředníků a dozorců pro výkon služby prakticky nezměnily, ale od roku 1941 museli dozorcí absolvovat kurs němčiny. Až do roku 1947 byly prováděny odborné zkoušky, předepsané k dosažení služebních míst úředníků vězeňské strážní a správní služby, které zahrnovaly předměty všeobecného vzdělání (státní jazyk, počty a měřictví, občanská nauka, společenská výchova a zdravotní věda) a předměty odborné (trestní právo, kriminální psychologie a sociologie, dějiny vězeňství, hospodářská administrativa, vězeňské účetnictví, strážní služba, služební právo a platové předpisy vězeňských zaměstnanců).³³

Ideologizace a militarizace systému odborného vzdělávání vězeňského personálu

Politické vítězství Komunistické strany Československa (KSC) v roce 1948 vedlo k čistkám na středních a vysokých školách, jejichž oběťmi byli opět učitelé a studenti. K urychlení odborné přípravy osob z řad členů KSC, které měly zaujmout významná místa ve státní správě, bylo organizováno zkrácené studium formou různých kurzů, které nahrazovalo řádné středoškolské a vysokoškolské vzdělání. Až do roku 1968 byla při výběru uchazečů o studium na středních a vysokých školách uplatňována tzv. třídní kritéria, na jejichž základě se umožňovalo studium především těm, kteří pocházeli z rodin dělníků, rolníků a tzv. komunistické inteligence. V rámci tzv. obrodného procesu v roce 1968 se od přísného uplatňování těchto kritérií krátkodobě upustilo. V období tzv. normalizace v letech 1969 – 1989 nebylo umožňováno řádné studium na středních a vysokých školách všech typů uchazečům, kteří byli považováni za tzv. protisocialistické a protisovětské živly nebo za disidenty, jimiž byli zastánci lidských práv a jejich příznivci. Tito lidé získávali vyšší vzdělání spíše ojediněle, a to prostřednictvím dálkového nebo večerního studia na některých školách. S tím souvisela i jejich omezená možnost výběru povolání, zejména ve státní správě. Československé školství bylo až do roku 1989

indoktrinováno marxisticko-leninskou ideologií a ovládáno snahou o maximální využívání sovětských zkušeností ve všech oborech vzdělávání.

Již v roce 1947 došlo na základě vládního nařízení k úpravě organizace, služebních a platových poměrů Sboru uniformované vězeňské stráže,³⁴ a tím k zániku dosavadních kategorií vězeňského personálu. Všichni zaměstnanci okresních a krajských soudních věznic a trestních ústavů se stali příslušníky vojensky organizovaného Sboru vězeňské stráže (SVS) podle vzoru Sboru národní bezpečnosti (SNB). Vězeňský personál tvořili úředníci SVS, kteří byli rozděleni do tří služebních tříd (právní, správní a strážní) a gážísté SVS. Održením vězeňství od soudnictví na základě zákona o zlidovění soudnictví, a dále zákona o Sboru uniformované vězeňské stráže³⁵ byly v letech 1948-1949 převedeny okresní a krajské soudní věznice do působnosti SVS v resortu ministerstva spravedlnosti. V roce 1949 byl zaveden nový systém odborné přípravy nastupujících příslušníků SVS v tříměsíčních kurzech. Polovina výuky byla věnována politické přípravě a polovina služební a vojenské přípravě.³⁶ Počátkem roku 1953 byli příslušníci SVS převedeni do resortu ministerstva národní bezpečnosti (MNB)³⁷ a po jeho zániku koncem roku do resortu ministerstva vnitra (MV). Tímto novým začleněním získali bývalí příslušníci SVS sociální postavení, které v té době náleželo privilegovaným mocenským orgánům ve státní správě. V rámci plánovaného služebního postupu a vytváření tzv. kádrových rezerv bylo zaměstnancům těchto orgánů umožňováno studium v rámci resortního a veřejného školského systému. I když v roce 1968 bylo vězeňství převedeno zpět do působnosti ministerstva spravedlnosti³⁸, uzavírali zaměstnanci ve vězeňství služební poměr jako

³⁴ Vládní nařízení č.3/1947 Sb., kterým se upravují některé otázky organizace a služební a platové poměry SVS.

³⁵ Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví ze dne 2.7.1951. Zákon č. 321/1947 Sb., o Sboru uniformované vězeňské stráže ze dne 22.12.1948.

³⁶ Kýr, A.: c.d. s. 73-74.

³⁷ Usnesení vlády č. 206/1952 Sb., o ujednocení vězeňství ze 1.10.1952.

³⁸ Zákon č. 173/1968 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ze dne 17.6.1965.

³³ Kýr, A.: Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955 – přehled základních předpisů. Opava 2002, s. 73. Uhlík J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách, str. 269, nepublikováno.

příslušníci Sboru nápravné výchovy (SNV) podle zákona o služebním poměru příslušníků SNB. Tím si uchovali obdobné sociální postavení v systému orgánů státní moci jako příslušníci SNB, a to až do roku 1989.³⁹

Pro trestní politiku v letech 1952 až 1964 bylo charakteristické, že účel vyšetřovací vazby a trestu odnětí svobody byl plně podřízen ideologickým cílům a politickým zájmům KSČ. V této době byly z vězeňského systému důsledně odstraněny humanistické a penitenciární tradice českého vězeňství a pod vedením sovětského poradce Ponomarenka⁴⁰ zaveden tzv. třídní výkon trestu, který zvýhodňoval loajální kriminální vězně na rozdíl od tzv. protistátních vězňů. Tento přístup se též uplatňoval u vězněných žen a mladistvých. Noví příslušníci tzv. nápravných zařízení (NZ) MV obdobně jako příslušníci SNB vykonávali na závěr zkušební doby služební zkoušku k prověření předepsaných znalostí a dovedností pro výkon služby. Odborná příprava zahrnovala politickou, vojenskou, tělesnou a služební přípravu. V politické přípravě měli důležitou roli tzv. osvětoví důstojníci, kteří organizovali a prováděli politická školení ve zvláštních školách a kurzech v rámci krajských velitelství SNB. Ke zvyšování politických, odborných a vojenských znalostí bylo pro všechny příslušníky NZ MV organizováno průběžné školení. Mimo tato školení byla centrálně zabezpečována ve školách a kurzech MV i odborná příprava pro výkon určitých funkcí.⁴¹ V roce 1965 byl vydán zákon o výkonu trestu odnětí svobody, který vycházel ze Standardních minimálních pravidel OSN pro zacházení s vězni z roku 1957.⁴² Citovaným zákonem byly zrušeny dříve vydané předpisy pro výkon trestu odnětí svobody a zavedeno třídění vězňů do tří nápravně výchovných skupin podle kriminální narušenosti a možnosti jejich nápravy, které určoval soud. K dosažení

účelu výkonu trestu odnětí svobody byla stanovena nápravně výchovná činnost jako souhrn působení stanoveného pořádku a kázně, pracovní výchovy a kulturně výchovné práce. Zákon zároveň umožnil, aby v řadách příslušníků SNV působili vychovatelé, sociální pracovníci, pedagogové a psychologové s příslušným středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním. K jejich dalšímu odbornému růstu přispěla činnost Výzkumného ústavu penologického SNV, který byl založen v roce 1967. I po navrácení vězeňství do působnosti ministerstva spravedlnosti byla zabezpečována odborná příprava příslušníků SNV v rámci resortního školství MV ve Střední praporčické škole SNB. Odborná příprava příslušníků SNV, řízená katedrou SNV zahrnovala nástupní kurzy (7 týdnů), odborné nadstavbové studium pro maturanty (18 ti měsíční) a střední odbornou školu s maturitou (4 letou). Obsahem nástupních kurzů a služební odborné přípravy, v rámci dalších forem vzdělávání byla teoretická příprava zahrnující politickou přípravu (základy marxismu-leninismu), odbornou přípravu (základy práva, výkon vazby, výkon trestu a služební poměr), bojovou a tělesnou přípravu. Další odborné vzdělání bylo umožňováno zejména v rámci resortního školství MV, Ministerstva národní obrany (MNO) a systému stranického vzdělávání KSČ. Ve spolupráci Výzkumného ústavu penologického SNV s pedagogickou a filosofickou fakultou Univerzity Karlovy bylo v 70. letech dvakrát uspořádáno postgraduální studium (2leté) pro pedagogy a psychology SNV. Vysokoškolskou přípravu příslušníků SNV s právnickým zaměřením zabezpečovala v 70. a 80. letech zejména Vysoká škola SNB, kde byla zřízena katedra penologie. Speciální znalosti z oblasti pedagogiky, psychologie a sociologie, aplikované na podmínky zacházení s osobami ve výkonu odnětí svobody, bylo možno získat jen v rámci kurzů, pořádaných Výzkumným ústavem penologickým SNV nebo při studiu na Vysoké škole SNB.⁴³

³⁹ Zákon č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků Sboru národní bezpečnosti ze dne 17.11.1970. Kloubec, V. a kol.: Funkce SNV v systému orgánů státní moci. Správa SNV ČSR. Praha 1971, s. 1-5.

⁴⁰ Karliček, J. a kol.: Věrní straně a lidu. Správa Sboru nápravné výchovy ČSR. Praha 1980, s. 48.

⁴¹ Kýr, A.: c.d. s. 77-78.

⁴² Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ze dne 17.6.1965. Mastej, J. a kol.: Diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v ČSR. Správa SNV ČSR. Praha 1988, s. 6-16.

⁴³ Vaňák, V. a kol.: Vývoj výchovně vzdělávací soustavy v bývalém SNV ČSR. In: Návrh koncepce vzdělávání Vězeňské služby ČR. Institut vzdělávání VS ČR. Brno 1993.

Shrnutí

V porovnání s historickým vývojem vězeňství na území Čech, Moravy a Slezska je vývoj odborného vzdělávání vězeňského personálu záležitostí necelých dvou posledních století. Od vzniku českého přemyslovského státu v 10. století až do 1. pol. 18. století střežily vězně osoby bez předchozího všeobecného vzdělání a se sníženým sociálním postavením, které při výkonu služby využívaly vojenské znalosti a zkušenosti. V období od 2. pol. 18. století do 1. pol. 19. století se zlepšilo sociální postavení vězeňské dozorcí stráže a byly stanoveny základní požadavky na kvalifikaci správců věznic a jejich zástupců. V období od 2. pol. 19. století do 1. pol. 20. století byly pro správní a strážní službu ve vězeňství vybírány osoby, které dosáhly určitý stupeň všeobecného vzdělání a vykonávaly vojenskou službu. Úředníci vězeňské správní a strážní služby a dozorcí získali postavení státního zaměstnance, procházeli teoretickou a praktickou odbornou přípravou a skládali kvalifikační zkoušky pro výkon příslušné služební funkce. Ve 2. pol. 20. století pronikly do výběru a přípravy vězeňského personálu ideologické a militantní principy. Tradiční organizační struktura vězeňského personálu se změnila na vojensky organizovaný bezpečnostní sbor, který zajišťoval svým příslušníkům privilegované sociální postavení v systému orgánů státní moci. Až do roku 1989 byla zajišťována odborná služební příprava vězeňského personálu jako příslušníků Sboru nápravné výchovy, zejména v rámci resortních škol MV, MNO a systému stranického vzdělávání KSČ. V letech 1967-1980 existoval Výzkumný ústav penologický SNV v Praze, který za svého trvání m.j. pořádal odborná školení a kurzy pro vychovatele, pedagogy a psychology nápravně výchovných ústavů, a to se zaměřením na aplikaci poznatků psychologie, pedagogiky a sociologie při zacházení s vězni. Existence tohoto ústavu přispěla ke zřízení katedry penologie na Vysoké škole SNB, která jako jediná poskytovala vysokoškolské vzdělání v oboru penologie a penitenciární nauky.

PhDr. Aleš Kýr

Činnost Kabinetu dokumentace a historie VS ČR v roce 2003

Úkoly, vycházející z NGR č. 43/2000, o zřízení a činnosti Kabinetu dokumentace a historie VS ČR a změn ve smyslu NGR č. 42/2002, byly rozpracovány v oblasti historické dokumentace, vědeckovýzkumné činnosti, podávání informací, pedagogické činnosti a externí spolupráce.

V oblasti historické dokumentace byla soustředěna pozornost na prověření fyzického stavu historicky významných materiálů, evidovaných a uložených ve věznicích Plzeň, Mírov a Valdice a na jejich rozsáhlou digitální fotodokumentaci pro připravovaný katalog. Bylo zahájeno vyhledávání archivní dokumentace k minulosti českého vězeňství, zejména k zaniklým okresním soudním věznicím, která se nachází v archivních fondech státních okresních archivů. Byly zpracovány inventáře archivů v Mikulově, Trutnově, Chrudimi, Jičíně, Litomyšli a Teplicích. Dále byly vyhledány archivní materiály k zaniklým vězeňským hřbitovům v Praze (na Zelné lišce, v Řepích), Příbrami a na Mírově a pořízena jejich fotodokumentace. Byl proveden též průzkum objektu bývalého kláštera sv. Jan pod Skalou, který byl v 50. letech využíván pro účely vězeňství. Poznatky z dokumentační činnosti byly průběžně publikovány v nově založeném časopisu *Historická penologie*.

Vědeckovýzkumná činnost pokračovala v rámci spolupráce s historiky Slezského ústavu SZM v Opavě a byla zaměřena na dokončení databáze vězňů, umístěných v letech 1945-55 v tehdejší trestní ústavu Mírov. K zahájení dlouhodobého průzkumu ke zjištění celkového počtu politických vězňů z let 1956-1989 a jejich rozdělení podle základních osobních a rozsudkových údajů byla připravena metodika. Pokračovala analýza vězeňských předpisů, upravujících výkon vazby a trestu odnětí svobody v letech 1956-1968. K soustředování a vyhodnocování vzpomínek pamětníků – bývalých politických vězňů pokračovala úzká spolupráce s pracovníky Muzea III. odboje v Příbrami. K vytváření příznivých podmínek pro badatelskou činnost a spolupráci bylo uspořádáno setkání s pracovníky pražských archivů.

K plnění zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, pokud jde o minulost českého vězeňství, vyřídil Kabinet celkem 37 informací. Žadatelé byli soukromé osoby (15 informací), redaktoři (4 informace), pracovníci státních institucí (18 informací). K plnění zákona č. 107/2002 Sb., kterým se mění zák. č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků, vzniklých z činnosti bývalé Státní bezpečnosti a některé další zákony, pokud jde o informace související s činností bývalé vnitřní ochrany Sboru nápravné výchovy ČSR vyřídil Kabinet celkem 3 podání oprávněných žadatelů.

Pedagogická činnost byla prováděna v Praze a Kroměříži. V Památníku Pankrác byly provedeny přednášky, zaměřené na vznik a vývoj českého vězeňství v celkovém rozsahu 32 vyučovacích hodin pro 357 posluchačů nástupních kurzů pro vězeňskou a justiční stráž a ve stejném rozsahu byly zajištěny přednášky v Muzeu Policie ČR. Ve vzdělávacím středisku IV VS v Kroměříži byla zajištěna výuka předmětů historie vězeňství a sociologie v celkovém rozsahu 112 vyučovacích hodin pro 140 posluchačů nástupních kurzů správní služby. V hodnoceném období byla zajištěna prohlídka Památníku Pankrác včetně přednášky v trvání cca 90 minut pro dalších 579 osob, z toho 333 ze zahraničí.

V rámci spolupráce s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR se podílel Kabinet na uspořádání mezinárodní historické konference na téma „Politické procesy 50. let a případ Slánský“, která se konala ve dnech 14.-16.4.2003 v Praze. Podíl Kabinetu spočíval v organizační přípravě, realizaci expozice, přednesení referátu o zacházení s vězni v 50. letech a v zabezpečení prohlídky bývalého popravistiště ve vazební věznici Praha-Pankrác. Ve spolupráci s Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích, odborem logistiky a výrobní činnosti GR VS a vazební věznici České Budějovice byla v Jihočeském muzeu připravena a instalována expozice s názvem „Kapitoly z vězeňského stravování“. Na základě požadavku České televize byly poskytnuty odborné konzultace k přípravě filmů s názvem Agentura „Puzzle“, I ve smrti sami, Stín zmizelého a k natáčení životopisného dokumentu o Růženě Vackové.

PhDr. Aleš Kýr

Kapitoly z občanské mravouky III.

Víra v sebe a v autoritu

Pokud jsme se přesvědčili o pravdivosti své nebo cizí myšlenky, věříme jí. Víra je tedy přesvědčení o pravdivosti své, nebo cizí myšlenky. Věříme jednak sobě, neboť naše víra je založena na vlastní zkušenosti a věříme i jiným, to znamená, že přejímáme cizí zkušenosti. Pokud něčemu věřím, měl bych svoji víru zkoumat, to znamená, že bych se měl ptát, proč něčemu věřím. Lehkověrný člověk nezkoumá, proč něčemu věří, a snadno přebírá cizí myšlenky bez toho, že by zkoumal jejich pravdivost. Lehkověrnost je nedůstojná a směšná, ale může být i mravně či materiálně škodlivá. V životě jsme často nuceni přijmout myšlenku, která byla přednesena jinou osobou, o níž víme, že má autoritu, to znamená, že má pravdu a tuto pravdu chce říci. Nazýváme to víra v autoritu. Tato autorita je v rodině, ve společnosti, ve vědě i jinde.

Fanatismus

Fanatismus vzniká z bezbřehé lehkověrnosti, nebo přílišné zaujatosti z víry. Fanatismus byl v minulosti příčinou náboženských i ideologických válek a rozepří. Fanatismus nachází živnou půdu v nevzdělanosti, jednostrannosti a nedostatku v osobnosti. Pokud jde o náboženský fanatismus, jeho kořeny lze nalézt v pověrčivosti a pobožnůstkařství, jež jsou vlastně úpadkem citu zbožnosti. Tento úpadek je překážkou mravního zušlechtění, neboť jeho nositelé lpí na malichernostech a neznají pravdu. Fanatičtí lidé se vyznačují tím, že je jejich život vylhaný.

Optimismus

Optimisté pozorují veškeré dění pouze z příznivých stránek. Zdálo by se, že jsou to dobří lidé, kteří nevidí a nechtějí vidět kolem sebe zlo. Bohužel, nechť vidět zlo, pramení často z pohodlnosti. Přílišný optimismus, který nemá podklad v reálném životě, je projevem mravní slabosti nebo nezkušenosti. Jeho nositelé nemají vyvinutou rozlišovací schopnost. Mnozí lidé uzavírají ve chvílích uvolnění smysly pro vnější vlivy a dojmy a zamýšlejí se nad životem prostřednictvím

snění s otevřenýma očima. Toto snění v nich vzbuzuje příjemnou náladu. Pasivní (trpní) lidé zůstávají v těchto oblastech bez dalších aktivit, povahy aktivní (činné) budují ve svém snění zároveň i plány do budoucnosti a snaží se je také uskutečnit. Takové snění bývá pro člověka základem jeho osobního štěstí. Bohatá obrazotvornost je také předpokladem pro uměleckou a jinou tvorbu.

Pesimismus

Ještě nezdravějším jevem je pesimismus. Pesimista trpí nedostatkem zájmu pro to, co jiným působí radost. Příčinou pesimismu bývá často nemoc, často také pochází z nedůvěry, jež byla nashromážděna z různých osobních životních zklamání. Životní omrzelost je vždycky škodlivá, ať je její příčina jakákoliv. Mravnost předpokládá lásku k životu a proto je v příkrém rozporu s pesimistickým názorem na život. Pesimismus je nutno pokládat za nemoc, kterou je nutno léčit. Pokud je původu fyzického, je vhodné vyhledat lékaře, pokud vznikla duchovními pochody, je třeba pomoci pesimistovi tím, že stavíme před jeho oči obraz skutečného života s jeho světlými stránkami. Pesimistu přesvědčíme tím, že mu ukážeme, že čím více život milujeme, tím je jasnější a radostnější.

Eduard Vacek

Pokračování v příštím čísle

Etika v díle filosofa G. W. F. Hegela

Současné sociálně politické klima vytváří, jak řekl někdejší prezident, zlou náladu ve společnosti. Mnoho lidí si klade otázky, týkající se etiky a mravnosti, které ve společnosti valem ubývá. Společenské klima je ovládáno vulgárním materialismem, který zaujal uprázdněné místo po leninsko-marxistické ideologii reálného socialismu. Vlivem prohlubujících se majetkových a třídních rozdílů přichází ke slovu praxe ranného kapitalismu, který byl nemilosrdně analyzován Karlem Marxem a dalšími filozofy devatenáctého století. Opakuje se snaha morálně hodnotit dějiny, což však není objektivně možné, neboť každá historická epocha uznává a vyhlašuje své hodnoty za jediné správné a obecně platné.

Protikladnost a neslučitelnost hodnot vyplývá z mocenských a vlastnických zájmů. Pokud je často možné vyslechnout tvrzení, že demokracie je nejmenším ze všech zel, je to proto, že tento systém umožňuje jakousi pohodlnou jednotu, jejíž cena je ovšem vysoká. Vysokou cenou je nutnost sporů, v nichž se hledá společný konsensus. Cenou svobody je nutnost snášet různorodost, nezrušitelnost a protikladnost názorů a postojů druhých lidí. Protože je většina lidí mentálně blíže totalitním režimům než demokracii, je přijetí pluralitního postoje vidění světa obtížné. Na některé otázky může odpovědět Hegelova filozofie, která je filozofií činné stránky lidské existence. Na otázku, proč jsme takoví, jací jsme, odpovídá Hegel v tom smyslu, že nejde především o to, jakým je člověk právě v tomto okamžiku, ale o to, jak se takovým stal. Na počátku člověka není totiž dospělý, ale dítě, jehož charakter, morální vlastnosti, jeho vztah k druhým lidem a světu vůbec není dán, není to něco, s čím se rodíme v již hotové podobě. Tuto skutečnost si rovněž uvědomil již geniální Aristoteles ve své Etice Nikomachově. Empirická zkušenost mu ukázala, že morální vlastnosti lidí se mění pod vlivem okolností a výchovy. Avšak to, co může být měněno, nemůže být vrozeno. Člověk se tedy podle něj nerodí ani dobrý, ani zlý (ať již tím chápeme cokoli), ale se schopností stát se buď dobrým či zlým, a to podle výchovy. **Nejdůležitějším vlivem ve výchově jsou pravidla života, podle nichž si navykáme od dětství žít.** A mezi pravidly mají zase největší obecný význam zákony, jimiž se dané lidské společenství řídí. Způsob života, kterým od počátku svého života žijeme, je tou rozhodující silou, která formuje i náš charakter a morální hodnoty, které skutečně uznáváme, jimiž se řídíme ve svém jednání. **Nejprve je tedy způsob života, pak morální hodnoty z něj vyplývající.** Způsob života, forma bytí, určuje a vytváří obsah (city, přesvědčení, víry) našeho vědomí - bytí určuje vědomí. Naše morální já se tedy utváří naším pohybem, naší interakcí s ostatními lidmi v kontextu sociálních vztahů, a to v průběhu našeho života počínajícího dětstvím. Společenské klima je tedy tím skutečným viníkem špatného stavu společnosti. Vzniká otázka, kdo je za společenské klima zodpovědný. Odpověď zní: Ten, kdo ho vytváří. Čím výše je člověk postavený na společenském žebříčku, tím vyšší nese zodpovědnost. Pokud je společenské klima

špatné, jedná se především o selhání elit. V každém případě je však zřejmé, že nestačí pouze konstatovat, že láska zvítězí nad lží a nenávisť, ale že je nezbytné pro tento cíl něco konkrétního dělat. To se ovšem týká všech členů společnosti.

Eduard Vacek

Tradiční vězeňská práce - lepení „pytlíků“

Vyřizování žádostí občanů o poskytnutí informací ve smyslu zákona⁴⁴, které provádí Kabinet dokumentace a historie VS ČR na základě příslušných nařízení generální ředitelky VS ČR⁴⁵, pokud jde o minulost českého vězeňství, může být též inspirací k badatelské činnosti. Právě jeden z dopisů se žádostí o poskytnutí informace se stal podnětem k zamyšlení nad tradiční vězeňskou prací - lepením „pytlíků“.

Pisatelka dopisu paní Eva Bílková z Literárního archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech se obrátila na Kabinet dokumentace a historie VS ČR s dotazem, týkajícím se vzniku a míst vězeňské práce – lepení pytlíků v souvislosti s bádáním o původu významného rakouského novináře a spisovatele Karla Krause, rodáka z Jičína, k jehož výročí narození se připravuje v tomto městě mezinárodní konference. Jeho otec, obchodník a majitel koloniálního velkoobchodu Jacob Kraus totiž zbohatl právě na výrobě lepených papírových „pytlíků“, které postupně nahrazovaly kornouty. Výrobu měl jednak ve vlastním domě, ale rozšířil ji také do krajské soudní věznice, která stála naproti v ulici. I když se v roce 1877 Krausovi odstěhovali do Vídně, výroba lepených papírových „pytlíků“ pro jejich firmu v Jičíně pokračovala dál a to i ve valdické věznici. Jak je z uvedeného vidět, tato tradiční vězeňská práce byla v minulosti výhodných obchodním artiklem.

Lepení „pytlíků“, tj. papírových sáčků, určených k balení drobného zboží nebo poštovních obálek, zpravidla pro úřední potřebu, právě tak jako draní peří, lze považovat za klasickou, tradiční vězeňskou pracovní činnost. Řadí se mezi tzv. práce

mechanické, na rozdíl od prací řemeslných, to znamená, že jde o práci nenáročnou na zapracování z hlediska odborných znalostí a dovedností, a její výsledek je snadno měřitelný počtem zhotovených kusů. Vedle těchto předností, splňuje lepení „pytlíků“ i další důležitá kritéria vhodnosti práce pro vězeňské prostředí se zřetelem na vyloučení jevů, narušujících plnění účelu výkonu trestu odnětí svobody, popř. i výkonu vazby (pokud jsou obvinění zaměstnáváni).

Lepení papírových sáčků v trestním ústavu Plzeň-Bory ve 30. letech 20. století.

Splňuje především hledisko bezpečnosti, neboť pracovní pomůcky (štetec a zpravidla škrobové lepidlo) a používaný materiál (papír malého formátu) nelze použít jako účinný prostředek k napadení druhé osoby, sebepoškození nebo k útěku z výkonu trestu. Dále splňuje též požadavek na snadné udržování pořádku, dodržování hygieny a rovněž neohrožuje zdravotní stav vězně. V neposlední řadě jde o práci nenáročnou na výrobní a skladovací prostory, neboť ji lze vykonávat přímo na cele.

Pokud se vrátíme do historie, zjistíme, že vznik této tradiční vězeňské práce spadá do devatenáctého století, kdy bylo vězeňství v rámci reformy zcela zestátněno a jeho řízení se ujalo ministerstvo spravedlnosti. Nejstarší zmínky se objevují v rakouských věznicích na základě objednávek obchodníků, ale i k pokrývání potřeb státní správy a vlastních

⁴⁴ Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím

⁴⁵ NGR č. 43/2000 a č. 42/2002

potřeb resortu justice, pokud se jednalo o výrobu úředních obálek. Byla stanovena denní norma počtu vyrobených sáčků nebo obálek a odměna za 1 kus. Ta však nebyla často vyplácena. Pokud byla tato práce prováděna pro resort justice nebo jiný státní úřad, měla charakter režijní práce, na rozdíl od práce podnikatelské, prováděné pro soukromý podnikatelský subjekt.

Z dostupných pramenů vyplývá, že mezi prvními vězni, kteří se seznámili s lepením „pytlíků“ v Čechách byli odsouzení z procesu s tzv. Omladinou v roce 1890. Po přijetí do nově vystavěné pankrácké věznice denně lepili obálky, a to od 6 do 12 hodin a dále od 13 do 19 hodin. Denní norma činila 1600 obálek. Za měsíc si tímto způsobem vydělali šest krejcarů, za což mohli nakoupit každých 14 dní sáčků švestek.⁴⁶ Podle vzpomínek Josefa Postlbauera, odsouzeného za vojenskou dezerci v roce 1916, byli vězni zaměstnávání lepením obálek také v tehdejší věznici na Špilberku. Za 1000 kusů jim mělo být vypláceno 8 korun, což bývalo často kompenzováno přidělem kuřiva.⁴⁷

Zaměstnávání vězňů lepením „pytlíků“ pokračovalo i v období první republiky (1918-1938). Tuto práci vykonávali vězni jinak pracovní nezařaditelní (z důvodu stáří nebo snížené pracovní schopnosti). Podle tehdejšího vězeňského řádu (tzv. Domácího řádu) byli všichni trestanci povinni pracovat ve všední dny nejméně 8 hodin. Za vykonanou práci nenáležela mzda a pokud byla vyplácena podnikatelským subjektem, tak připadla státu. Za účelem motivace k práci byla trestancům vyplácena odměna, jejíž polovina mohla být využita na nákup potravinářského zboží a kuřiva (tzv. vedlejších požitků) ve vězeňské kantýně. Druhá polovina se ukládala na účet a byla vyplácena při propuštění.⁴⁸ Pracovní doba začínala v letní době v 6 hodin a v zimní v 7 hodin. Práce byla přerušena zpravidla za účelem jednohodinové vycházky a výdeje oběda a pokračovala od 13. do 18.30 hodin.⁴⁹ V pankrácké věznici obdrželi trestanci za zhotovení 100 kusů obálek 60 haléřů. Lepením

obchodních sáčků byli zaměstnávání též trestanci v trestních ústavech Plzeň – Bory, Valdice a Leopoldov.⁵⁰

V období nacistické okupace Československa (1939-1945), kdy vězeňská zařízení na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava využívala nacistická okupační správa, byli vězni nadále zaměstnávání lepením „pytlíků“. Například v Brně ve věznici Na Cejlu se po celé válečné období lepily buď velké nebo malé sáčky.⁵¹ V pankrácké věznici, dokonce v celách, kde se čekalo na smrt pod gilotinou, lepili odsouzení sáčky a každý musel vyrobít asi 1000 kusů denně.⁵² V roce 1944 byli zaměstnávání vězni lepením obchodních sáčků i ve věznici Krajského soudu trestního v Hradci Králové, kde celkový roční zisk z této výroby dosáhl výše 3.169,40 K a celková částka vyplacená na odměnách vězňům činila 665,70 K.⁵³

Po ukončení 2. světové války byl uplatňován v okresních a krajských soudních věznicích a trestních ústavech systém zaměstnávání z období první republiky. Např. v pankrácké věznici pokračovala výroba obchodních sáčků a úředních obálek na objednávku soukromých podnikatelských subjektů. Pro zajímavost, výtěžek z výroby obchodních sáčků v roce 1946 dosáhl výše 338.806,90 Kč a v roce 1947 výše 188.958,65 Kčs. Výtěžek z výroby úředních obálek dosáhl v roce 1946 výše 85.104 Kčs a v roce 1947 výše 79.904,35 Kčs. Výroba úředních obálek byla i v rámci režijních prací (pro vlastní potřebu), její výtěžek v roce 1946 činil 7.866,22 Kčs a v roce 1947 vzrostl na 57.300,20 Kčs.⁵⁴ Také v trestním ústavu Valdice pokračovala v letech 1946-1948 výroba papírových sáčků.⁵⁵

⁵⁰ Vězeňství v Československé republice. Ministerstvo spravedlnosti v Praze. 1930, s. 8, 14, 19, 24.

⁵¹ Habřina, R., Zatloukal, J. a kol.: Golgota. Brno, 1946.

⁵² Hlaváček, J., Kaucký, T.: Ve spárech nacismu. Praha, 1985, s. 62 a 105.

⁵³ SÚA, f. SSNV, sv. 47/1. Výroční zpráva věznice Krajského soudu trestního v Hradci Králové za r. 1944.

⁵⁴ SÚA, fond SSNV, sv. 47/1. Výroční zpráva věznice Krajského soudu trestního Praha-Pankrác za r. 1947, s. 20.

⁵⁵ SÚA, fond SSNV, sv. 47/1. Výroční zpráva trestní ústavu Valdice za r. 1948, s. 7.

⁴⁶ Uhlík, J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách, dosud nepublikováno

⁴⁷ Kolačik, L.: Špilberk, Brno 1921, s. 43 a 45.

⁴⁸ Domácí řád pro mužské trestnice. Ministerstvo spravedlnosti v Praze, 1937, s. 6-8.

⁴⁹ Procházka, F. V.: O žaláři, jeho dějinách a organizaci. Praha, 1925, s. 20.

Po odtržení soudnictví od vězeňství v roce 1948 na základě zákona⁵⁶ a převedení okresních a krajských věznic do kompetence Sboru vězeňské stráže (SVS), se systém zaměstnávání vězňů v podstatě nezměnil, avšak vedle trestanců byla pracovní povinnost ukládána též obviněným ve vyšetřovací vazbě. Výrazně byla zpevněna norma výroby papírových sáčků a obálek na 2000 kusů denně. Za nesplnění pracovní normy se snižoval denní příděl chleba na 15 dkg a byly ukládány přísné kázeňské tresty.⁵⁷ Např. v pankrácké věznici v roce 1948 dosáhl výtěžek pro podnikatelské subjekty ve výrobě sáčků výše 162.629,15 Kčs a ve výrobě obálek výše 203.435,55 Kčs. V rámci režijních prací ve stejném období dosáhl výtěžek ve výrobě obálek výše 73.777,90 Kčs.⁵⁸

Lze doložit, že v letech 1948 –1949 byli zaměstnávání obvinění ve vyšetřovací vazbě v okresních a krajských soudních věznicích často lepením papírových sáčků a obálek. Vězni v ostravské věznici byli v roce 1948 zaměstnávání lepením papírových sáčků pro firmu J. Bäck v Ostravě. Počínaje 1. lednem 1949 vzrostly ceny za lepení sáčků o 100 až 300%, čímž se tento druh výroby stal výnosnějším. Původní hodinový výdělek vězňů činil 1,50 Kčs a od 1. ledna 1949 se zvýšil přibližně na 4 Kčs. V dobové zprávě se uvádí, že dosažení lepších výsledků bránilo časté střídání vězňů, malý zájem zapracovaných vězňů a zmetkovitost, která mohla být i úmyslná. S lepením „pytlíků“ se lze setkat i ve vzpomínkách bývalých politických vězňů, které byly publikovány v průběhu 90. let. Jedním z pamětníků je i Jaroslav Čermák, který v roce 1953 byl nucen tuto práci vykonávat v trestním ústavu Mírov.⁵⁹

V 70. a 80. letech minulého století určovala priority vězeňské práce Státní plánovací komise, která direktivně určovala oblasti národního hospodářství a státní podniky, ve kterých byla zaměstnávána převážná většina odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Na základě těchto

priorit zpracovávala tehdejší správa Sboru nápravné výchovy ČSR roční bilanci pracovních sil z řad odsouzených. Odsouzení, kteří byli zařazováni do tzv. ústavní režie, byli využíváni zpravidla k pracovní činnosti, související se zajišťováním provozu věznice nebo nápravně výchovného ústavu. Lze usoudit, že lepení papírových sáčků a úředních obálek jako rozšířený druh vězeňské práce zaniklo v průběhu 60. let a nadále se mohlo vyskytovat spíše ojediněle.

Vězni již dávno „pytlíky“ nelepí, a tak se z obecného povědomí vytrácí dříve tolik rozšířené lidové rčení „šel lepit pytlíky“, které nejen odráželo tradiční vězeňskou práci, ale bylo i synonymem pro uvěznění.

Alena Kafková

Zneužití Strašnického krematoria totalitní mocí - díl II.

Při příchodu Heydricha do Prahy v roce 1941 dne 28. září bylo vyhlášeno stanné právo. Již dne 29. září v dopoledních hodinách přišli do kanceláře krematoria hl. m. Prahy 3. vyšší gestapáckí úředníci, kteří se informovali o možnostech zpopelňování. Po shlednutí provozoven nařídili, že musíme zpopelňovat veškeré mrtvoly popravených, které nám budou dovezeny. Na moji námitku, že veškeré pozůstatky u nás zpopelňovaných musí být vkládány do úředních popelnic a každý případ zapsán v matrice, bylo mi odpovězeno, že musíme zpopelňovat tak, jak nám nařídí. Jedině po vysvětlení přistoupili na to, že každý popravený bude vložen do samostatné rakve, poněvadž jiným způsobem se u nás zpopelňování nenechá provádět. Při této návštěvě mi bylo striktně nařízeno, že musím o všem, co se zde provádí, zachovat naprostou mlčenlivost a že nesmím informovat ani naše ředitelství. Samozřejmě, že tato mlčenlivost se týkala i zaměstnanců, kteří byli této práce zúčastněni.

Již první den nám bylo přivezeno celkem 23 popravených ku zpopelnění. Při samotném zpopelňování, které se provádělo výhradně v nočních hodinách asistovali gestapáci. Bylo nám nařízeno, že popel těchto obětí musí být uložen tak, aby zmizely jakékoliv stopy po těchto nešťastnících.

⁵⁶ Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví.

⁵⁷ Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Praha, 1990, s. 268

⁵⁸ SÚA, fond SSNV, sv. 47/1. Výroční zpráva Krajské soudní věznice Praha-Pankrác za r. 1948, s. 21.

⁵⁹ Čermák, J.: Vězeň Československého státu. Časopis ČIN.Odchody a návraty, 4. část, s.5.

Sklad úředních popelnic ve strašnickém krematoriu v době nacistické okupace

Ježto mi tento úkol ponechali k provedení, ukládal jsem pozůstatky na místě našeho společného pohřebiště. V tomto roce zpopelnili jsme :

v měsíci září	52 obětí
v měsíci říjnu	136
v měsíci listopadu	31
celkem	219

První den byl nám z popravených přivezen Bílý Josef, armádní generál v.v., Vojta Hugo, generál v.v., Horáček František, brigádní generál a postupně celá řada vyšších důstojníků a lidí různých povolání. Dostával jsem též úmrtní listy, které jsem podle nařízení předával na policejní ředitelství. Tím mi bylo umožněno pořídit naprosto přesný seznam všech zpopelněných obětí.

Od 29. listopadu 1941 do 30. května 1942. nebyl tedy u nás žádný popravený zpopelněn. Teprve od této doby tj. od zastřelení Heydricha začalo opět vraždění ve velkém měřítku. Ve dnech 30. a 31. května zpopelnili jsme 43 obětí, v červnu pak 315 a do 3. července 158. V září dne 4. a 5. byli zpopelněni biskup Pavlík Gazard Matěj, kaplan Dr. Vladimír Petřek, ředitel Okresní nemocenské pojišťovny Jan Sonnevend.

Převážení obětí a dozor provádělo Schutzpolizei a úmrtní listy předávali přímo na Policejní ředitelství, v důsledku čehož jsme se museli omezit pouze na početní záznamy.

Od roku 1943 začali nacisté popravovat na Pankráci sekyrou. Popravby byly prováděny skoro každý týden a oběti byly k nám dováženy ke spálení. Od 5. dubna až do konce prosince bylo celkem provedeno 305

zpopelnění. Dozor prováděl vždy jeden dozorce přímo z pankrácké věznice. V roce 1944 bylo pravidelně na Pankráci každého měsíce třikrát až čtyřikrát popravováno a byly k nám přiváženy oběti ku zpopelnění. Konečně v roce 1945 zpopelňovali jsme opětně tři až čtyřikrát měsíčně a do 26. dubna jsme celkem provedli 182 zpopelnění.

Mimo těchto případů přivezli nám od r. 1941 z pankrácké věznice 132 zemřelých, kteří dle udání a dle předložených ohledacích listů zemřeli ve vězeňské nemocnici. Tyto oběti byly normálně zpopelňovány a popel vložen do našich úředních popelnic. Od každého případu bylo vyžádáno i pořadové číslo.

Od roku 1944 byli k nám také přiváženi zemřelí z koncentračního tábora Hradištko, z nichž ponejvíce bylo zajatých francouzských příslušníků, mimo celé řady příslušníků jiných národností. Veškeré popelnice francouzských příslušníků v počtu 85 převzala repatriční francouzská komise.

Po revoluci zahájili jsme vyšetřování za účelem získání jmen obětí u nás zpopelněných.

V popisním referátě hl. m. Prahy v úmrtním protokole měli seznam z r. 1942 a z let 1943, 1944 a 1945 pouze úmrtní listy, kterýžto materiál nám zapůjčili ke zpracování.

Úmrtní listy z let 1943 až 1945 nebyly všechny, tudíž doplnili jsme seznam na Pankráci, kde nám byla zapůjčena kniha, ve které byli všichni sekerou popravení – zapisováni. Tím nám bylo umožněno pořídit naprosto přesný seznam, dle kterého jsme mohli podat veškeré informace požadované veřejností, resp. pozůstalými po popravených.

Pietní místo ve strašnickém krematoriu

Veškeré pozůstatky zpopelněných byly ukládány přímo do země v urnovém háji našeho společného pohřebiště. Tento způsob

uložení považuje správa Krematoria hl.m. Prahy za provisorní a počítá s tím, že pro definitivní uložení bude vyhledáno místo, kde by se mohl postavit symbolický náhrobek.

Je naší svatou povinností zachovati i pro budoucnost památku na tyto přední bojovníky, kteří obětovali životy pro osvobození nám tak drahé vlasti. Zpopelnění prováděli výhradně jen zaměstnanci krematoria a sice p. Josef Matějka a p. Jaroslav Jahoda.

pokračování v příštím čísle
Eduard Vacek

Tajemství brněnského zvonu

Zvon, „zvukový přístroj pohárovitého tvaru z tvrdé a pružné hmoty“, tuto definici uvádí Ottův slovník naučný. Ačkoliv je bezpochyby výstižná z technického hlediska, určitě nevystihuje po staletí zdokonalované umění zvonařských mistrů, stejně jako spletitou cestu výroby zvonu, vedoucí až ke chrámovým věžím, nebo jen k nenápadným venkovským zvoníčkám. Dlouho před tím než zvony dostaly současný vzhled, sloužily jejich předchůdci v asyrském Ninive, staré Číně i antickém Řecku. V souvislosti s rozvojem křesťanství se od začátku první poloviny 4. století začalo zvonů používat ke svolávání věřících na bohoslužby, většího využití k liturgickým účelům se však dočkaly až v 7. století.

Dále se zvonařství velmi rychle rozšířilo přes irské a anglické kláštery do západní Evropy. Nejstarší zprávy o zvonech na našem území jsou spojeny s misiemi, jejichž cíl byl v tehdy velmi nehostinném prostředí dnešních Čech a o něco přívětivějších podmínkách Velké Moravy, kde byl spojen se stavbou prvních kostelů. V následujících staletích se rozšiřovalo vyzvánění od výhradně bohoslužebných účelů ke světskému využití. Například kutnohorské havíře budilo ve tři hodiny ráno do práce. Jinde se zvoněním svolávala městská rada, nebo se rozháněla mračna (v Praze až do 18. století). Největšího rozkvětu dosáhlo zvonařství v 15. a 16. století, tehdejší technologie už byla ve všech podstatných fázích téměř shodná s postupy současných zvonařů.

Detail brněnského zvonu

O tom, jak vypadalo zvonařské řemeslo v 16. století, se dochoval spis Vavřince Kříčky z Bítvyšky⁶⁰, současníka pražského mistra Tomáše Jaroše z Cymperka (bývalý královský puškař, v Praze působil asi od roku 1540). Prvním zvonařovým úkolem bylo smísení mědi a cínu ve „zvonovině“. Poměr, na němž závisela tvrdost kovu společně s čistotou tónu, se měnil podle dobových zvyklostí. Přidáním většího množství cínu bylo dosaženo jasnějšího tónu, při větší tvrdosti slitiny za cenu následné hrozby předčasného puknutí zvonu. Protože, jak již bylo řečeno, zůstaly postupy výroby téměř shodné, je Kříčkův spis vhodný k poznání života tehdejších mistrů a stejně tak i k nahlédnutí do tajů zvonařského řemesla (viz. Ludmila KYBALOVÁ, *Pražské zvony*, Praha 1959).

Zvony se pro městského i venkovského člověka staly důležitou součástí běžného života. Lidé se naučili podle vyzvánění určovat denní dobu, spoléhali se na včasné upozornění při nebezpečí požáru či nepřátelského přepadu a ve všedních i svátečních dnech obracelo jejich mysl k duchovnímu rozměru života.

I Vězeňská služba ČR má vlastní bronzový zvon. Byl ulit v polovině 19. století, váží 40 kilogramů a je 39 centimetrů vysoký. Nachází se ve věznici Brno – Bohunice, kde do roku 1990 sloužil k vyhlašování nácvičku chemického poplachu. Pamětníci tvrdí, že zvon původně visel ve staré věznici Brno – Cejl. Nápis „ST. IOSEPHUS CALASANTINUS“ na horní části pláště je benedikcí (zasvěcením zvonu určitému svatému). Jedná se o svatého

⁶⁰ Vavřinec Kříčka z BÍTYŠKY, *Návod k lití a přípravě děl, kulí, hmoždírů, zvonů, konví ke zvedání vody, k vodotryskům a p. četnými kresbami opatřený*, Mathesis bohemia, Praha 1947.

Josefa Kalasánského, původně španělského kněze, pedagoga a zakladatele řádu Piaristů, narozeného v roce 1566. Za svého života se staral o chudé děti, často sirotky, jejichž rodiče se staly obětí moru, opatroval pro ně oblečení i stravu. Přestože se piaristický řád na Moravu rozšířil velmi brzy po svém vzniku, jedná se o v našem prostředí značně neobvyklou benedikci. Přes rozsáhlý archivní výzkum nebyl objeven jiný zvon zasvěcený stejnému svatému.

Dolní část zvonu nese nápis „GEGOSSEN VON FRANZ HILLER IN ALTBRUNN ANNO 1858“, podle něhož lze určit výrobce zvonu a rok ulití. Jedná se o zvonařskou rodinu působící na Starém Brně od roku 1819, kdy si právě František Hiller otevřel novou dílnu „U Modrého lva“. Jméno zvonaře není v tomto případě úplně jednoznačné. František Hiller narozený roku 1785 ve Svitavách se v roce 1858 dožil již pokročilého věku. Jeho přímou účast na odlití zvonu proto nelze předpokládat, ačkoliv zemřel až v březnu 1862. Pravděpodobnější je použití jeho jména jako zaběhlé obchodní značky. Autorem zvonu by pak nejspíše mohl být jeho syn Adalbert, narozený 23. 4. 1823, který vedl od roku 1847 vlastní slévárnu v Dlouhé ulici č.p. 8. (dnes Sněmovní ulice). Záznamy o zvonech vyrobených některým z příslušníků této rodiny mizí z pramenů až ve dvacátých letech 20. století. Jejich tradici převzala firma Manoušek odlévající zvony v Praze - Zbraslav do současnosti.

Nejtěžším úkolem bylo určení zadavatele odlití zvonu, stejně jako zjištění místa, kde měl být zavěšen. Přes prostudování mnoha archiválií – fondy Státní památkové správy a Úřadu pro věci církevní ve Státním ústředním archivu, fond brněnské biskupské konzistoře v Moravském zemském archivu⁶¹ a pozůstalost Dr. Karla Kühna⁶², ředitele Památkového ústavu v Brně ve čtyřicátých letech 20. století, se nepodařilo tento problém vyřešit.

Jedinou informaci poskytuje kniha „Des Glockengiesser von Böhmen und Mähren“ od Augustina Jungwirtha, benediktýna z kláštera Michaelsbeuern

v Salzbursku z roku 1940. Fotokopie tohoto strojopisu, uložená v archivu zvonařství Manoušek, obsahuje údaje, u kterých není jasné, z jakých pramenů byly čerpány. Nicméně lze z této práce vycházet, neboť jak potvrdil pan Petr Rudolf Manoušek, důvěryhodnost ostatních faktů je ověřena. Podle zmíněné knihy odlil Adalbert Hiller v roce 1858 zvon pro věžeňskou kapli v Brně. Ačkoliv chybí rozměry zvonu, případně ladění, nelze spojitost vyloučit. Tato skutečnost by potvrdila užití jména Franz Hiller jako obchodní značky a zvon by pak nejspíše byl státní zakázkou přímo pro věznicu v Brně na Cejlu.

Přestože tento článek neposkytl přímé důkazy vedoucí k identifikaci objednavatele zvonu a spíše otevřel další otázky, jako například možnou souvislost s řádem piaristů, přinesl několik základních informací k dosavadnímu průběhu bádání. Stejně tak by mohl být inspirací dalším zájemcům o tyto památky na mistrovství zvonařů v minulých staletích.

Ondřej Hladík

Následující závažný svědecký materiál může sloužit k lepšímu pochopení sociálně politického klimatu v československém pohraničí po ukončení druhé světové války, zejména pokud jde o vývoj vztahů mezi Čechy a Němci. Pro tyto vztahy bylo charakteristické prisouzení kolektivní viny německému obyvatelstvu, jeho odsun z Československa, který byl prováděn nedůstojným a krutým způsobem a obdobné zacházení s tzv. retribučními vězni z řad německého obyvatelstva.⁰ Uvedený materiál je zároveň příspěvkem k problematice česko-německých vztahů a tzv. Benešových dekretů.

Lidice Brno Ústí nad Labem Místa českého a německého utpení

V roce 1951, necelých deset let po zpusošení Lidic a bezmála šest let po odsunu nebo spíše vyhnání tří a půl milionů

⁶¹ Bádání bylo zaměřeno na ohlašovací listy zvonů, které v letech 1917 a 1941 sloužily jako podklady pro válečné rekvizice kovů.

⁶² Pozůstalost je uložena v archivu Památkového ústavu v Brně.

⁰ Staněk, T.: Perzekuce 1945. Praha 1996, Staněk, T.: Tábory v českých zemích 1945 – 1948. Opava 1996, Staněk, T.: Retribuční vězni v českých zemích 1945 – 1955. Opava 2002, Kýr, A.: Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955, Opava 2002.

německých spoluobčanů z Československa, byl napsaný sudetoněmeckým sociálním demokratem Ernstem Paulem svědecký text, který deklaruje, že totéž násilí, které jsme odsuzovali, bylo po válce jménem našeho národa pácháno na jiných. Statisíce starousedlých německých občanů, kteří se nepodíleli na fašistickém bezpráví – byly mezi nimi převážně ženy, děti a staří lidé – musely za zločiny fašismu a nacismu nezasloužené trpět, podobně, jako obyvatelé Lidic trpěli bez viny. V našem pohraničí žili lidé, kteří neměli s nacismem nic společného, a přece byli nespravedlivě postiženi organizovaným násilím. Svědectví Ernsta Paula je závažnou informací a svědectvím o tom, co se opravdu stalo.

Teror v protektorátu a Sudetech

Velikost národa se projevuje v poznání vlastních chyb. Slovo „chyba“ lze také nahradit slovem „zločin“. Jde o zločiny spáchané jménem národa určitým režimem, anebo menší částí národa, aniž jí v tom zabránila státní moc. Německý lid v Spolkové republice je náležitě seznámen se zločiny, které spáchali Němci na příslušnících jiných národů, nebo na lidech vlastního národa z politických, rasových či náboženských důvodů. Německý lid tyto zločiny odsoudil a požadoval a žádá potrestání viníků. V rozhodnutích svých parlamentů se rovněž zavázal k všemožné nápravě. Vyvodil důsledky z poznání vlastních chyb.

Ty části německého národa, které měly právo na svobodu projevu, pozvedly hlas už v době, kdy k zločinům docházelo. První zprávu o německém koncentračním táboře sepsal sociálně demokratický poslanec říšského sněmu Gerhart Seger. Kniha Oranienburg vyšla v nakladatelství sudetoněmeckých sociálních demokratů Graphia v Karlových Varech roku 1934. Po dlouhou dobu se v lehkověrném zahraničí pokládaly zprávy tohoto druhu za přehnané, až konečně přece jen došlo k poznání pravdy, z čehož mnohde vznikla nenávist vůči Němcům vůbec.

Německá sociálně demokratická emigrace – a to platí v neposlední míře i pro její sudetoněmeckou část – po celý čas pranýřovala a odsuzovala všechny zločiny a nelidskosti nacismu a hitlerovské nadvlády. V tomto úsilí byla stejně neúnavná jako

v obhajobě nevinných Němců či v protestech proti bezpráví, kterému byl vystaven lid. Když se 4. června 1942 Hitlerův říšskoněmecký místodržitel, velitel SS Heydrich, stal v Praze obětí atentátu, zaplavila vlna teroru celý protektorát. Zprávy o tom se rozšířily ve svobodném světě. Dne 7. června 1942 zasedala v Londýně konference třiceti funkcionářů exilového sudetoněmeckého sociálně demokratického dělnického hnutí, kteří náležitě zhodnotili situaci a vydali tuto výzvu:

„V nejvyšším rozhořčení se stavíme proti honbě na lidi, která se po atentátu na mnohonásobného vraha Heydricha rozpoutala v takzvaném protektorátu Čechy a Morava.

Zatracujeme odpuzující metodu poprav nevinných rukojmí. Pranýřujeme rozšíření nacionálně socialistické krvavé pomsty na zcela nezúčastněné ženy a děti jako vrchol fašistické brutality.

Vyzýváme všechny slušné sudetské Němce, aby projevíli aktivní solidaritu s oběti nacistického teroru. V jejich vlastním zájmu je zapřísaháme, aby všemi účelnými prostředky pracovali pro urychlené svržení tyranie hákového kříže.“

Tato výzva byla vysílána do vlasti, odsouzené k mlčení. Dobré vztahy k tehdejšímu vedoucímu německého dělnického vysílání BBC, známému labouristickému politiku Gordonu Workerovi, umožnily opakované vysílání textu protestní konference v anglickém rozhlasu. Díky našim spojením přes Švédsko jsme zjistili, že posluchači v Sudetech provolání slyšeli.

Dva dny po sudetoněmeckém sociálně demokratickém protestu se udál zločin v Lidicích. Čtyřicet hodin po příchodu hrozivé zprávy o zničení obce a vyvraždění jejích obyvatel hovoří Wenzel Jaksch¹ v německém večerním programu londýnského rozhlasu. Tento sudetoněmecký politik, který byl později Benešem, stejně jako pražským komunistickým režimem, ostouzen jako „nacionalista“, volil tehdy netvrdí myslitelná

¹ Wenzel Jaksch, nar. 1896 v jižních Čechách, byl sudetoněmecký sociálně demokratický politik, usilující o vyrovnání a dohodu s Čechy za první republiky i v anglické emigraci během války. 1964 – 1966 byl prezidentem Svazu vyhnanců v Spolkové republice Německo. Zemřel 1966 ve Wiesbadenu

slova. Uveďme celý dochovaný text jeho projevu:

„Zlatá Praha – vyslovil Jaksch první dvě slova česky – zlatá Praha, stověžatá a kdysi životem kypící město, je dnes infernem. Plzeň, rudá Plzeň, sténá v poutech. Horníci z ostravsko-karvinského revíru, Kladna a Nýřan úpí pod těžkým jhem. Znám dělníky ze Škodovky, znám české horníky, znám prosté lidi tohoto příčinlivého a vzdorujícího národa. Snad proto mohu posoudit velikost zločinu, který se na nich páše. Heydrichova smrt je pouhou zástěrkou pro uskutečnění dávno plánovaného pomstychtivého tažení proti tomuto malému, statečnému národu, který se nechce sklonit pod teroristickou nadvládou nacionálně socialistických vetřelců. Nyní přistoupily bestie v lidské podobě k vyhlazování obyvatel celých vesnic. Hornická obec Lidice u Kladna už neexistuje. Muži byli zabiti, ženy a děti odvečeny, domy srovnány se zemí.

Víme, že se i v Německu bez ustání vraždí. V Manheimu, Essenu, Berlíně zemřeli poctiví dělníci rukama gestapáckých vrahů. Tisíce mých nejlepších spolubojovníků ze sudetských oblastí byly v posledních třech letech dopraveny do pekla Dachau, Oranienburku, a Buchenwaldu. Mnozí z nich byli umučeni k smrti. Avšak na českém národě se gestapáckí kati dopouštějí nejhorších násilností. Trosky hornické obce Lidic jsou znamením hanby pro všechny časy.

Český národ bude opět svoboděn a bude soudit všechny, kdo se na jeho pronásledování podíleli. Před soudem dějin bude platit pouze míra praktické solidarity, prokázaná v protifašistickém boji. Praktická solidarita ve všech závodech třetí říše, kde jsou pospolu dělníci nejrůznějších národností, musí být proto odpovědí na vlnu gestapáckého teroru, která znovu zaplavuje celý kontinent. České oběti svobody umírají i za svobodu německých antifašistů.

Den se blíží – nezadržitelně!- kdy bude gestapácká mašinérie teroru rozdrčena údery protiteroru. Toho dne budou hnědí vrazi, pomocníci vrahů a mučitelé závidět každému mrtvému bojovníku za svobodu mír, jeho hrobu.“

Jak dokládá text, Wenzel Jaksch ani na okamžik neváhal apelovat na vlastní lid v duchu ušlechtilého smýšlení. Byl si vědom toho, že nacistický teror vyvolá protiteror a mnohá z jeho slov zněla přímo prorocky. Jak

se později ukázalo, skutečnost předstihla jeho proroctví.

Slova protestu Wenzela Jaksche slyšeli jeho přátelé a schvalovali je. Výzva konference ze 7. června i citovaný projev byly v plném znění otištěny v červencovém vydání listu Sozialdemokrat v Londýně roku 1942. Do Londýna došla souhlasná vyjádření sudetoněmeckých sociálních demokratů, kteří žili jinde ve světě v exilu.

Je příznačné, že reakce československé zahraniční vlády v Londýně na sudetoněmecká sociálně demokratická prohlášení byla opačného ladění. Beneš pokládal rozhlasové projevy Wenzela Jaksche vysílané do vlasti vždy za nežádoucí. Poněvadž v Londýně byla známa politická činnost sudetoněmeckých sociálních demokratů a v Downing Street měli špatné svědomí po mnichovské kapitulaci před Hitlerem, bylo po dlouhou dobu možné Jakschovy velice účinné rozhlasové projevy vysílat nezkráceně. Lidický zločin posílil Benešův vliv v Londýně. Konečně se mu podařilo uzavřít Jakschovi přístup do londýnského rozhlasu. A to právě po projevu o Lidicích!

Jen krátce uveďme, že Beneš a jeho zahraniční vláda se usnesli na vyhnání sudetských Němců nikoli na základě Lidic. Jak jsem se už častěji zmínil (např. v Brücke, 4. 2. 1967), seznámil nás Beneš při našem posledním vzájemném rozhovoru 5. ledna 1942, tedy více než šest měsíců před zničením této vesnice a jejich obyvatel, poprvé se svými plány na odsun. Později jsme se dozvěděli, že jeho londýnský braintrust už po celý rok předtím, tedy od počátku roku 1941, plány vypracovával; tehdy se ovšem hovořilo zdrženlivě o „přesídlení“ a v Postupimské dohodě se rovněž užívá téhož označení, dokonce se závazkem, že vyhnání miliónů lidí má být provedeno „organizovaným a humánním“ způsobem. Je tedy nutno konstatovat, že by k vyhnání a s tím souvisejícími násilnostmi bylo došlo i bez Lidic. Bylo třeba očekávat, že vyhnání obyvatel v rozsahu, k jakému v dějinách dosud nedošlo, neproběhne bez násilí. To jsme my, v exilu žijící sudetští Němci, pochopili. Museli jsme tedy usilovat o to, abychom sudetoněmecké obyvatelstvo na hrozící katastrofu připravili, anebo je přiměli k jejímu odvrácení. Našli se v našich řadách dobrovolníci, kteří byli ochotni i za cenu ohrožení vlastního života jet do vlasti. O tom

se lze dočíst ve spisu Alberta Exlera *Odvážný podnik*. Exler sám byl v podstatě po splnění úkolu zatčen gestapem, odsouzen k smrti, prožil měsíce utrpení v žaláři a jen o vlasek unikl popravě. Jiní, jako Artur Oehm, byli zatčeni už při pokusu vstoupit do vlasti a zavléčení do koncentráku. Dva z našich přátel, Otto Pichl a Ernst Hoffman, vstoupili do vlasti a při tom přišli o život. Bylo tedy učiněno vše možné, aby byl sudetským Němcům zvěstován hrozící jim osud. Poněvadž se konečná fáze války odehrávala v českomoravském prostoru, málokdo se mohl katastrofě vyhnout. Dopadla na všechny sudetské Němce v plné tíži.

Nemáme v úmyslu líčit hrůzyplné scény německého vyhnání v celém rozsahu. O tom existují nepopíratelné důkazy v obsáhlých publikacích, vydaných německými institucemi.² Každá zpráva byla podána bezúhonnými svědky před nezávislými zapisovateli a doprovázena místopřísežným prohlášením. Málokdo však dokáže přečíst nebo alespoň prolistovat téměř dva tisíce stran těchto dokumentací. Obsažné svazky zpráv jsou přístupny jen nemnohým lidem, nacházejí se v knihovnách západních státních kanceláří a parlamentů, nebo práchnivěji v archivech.

Úmyslně neuvádím výstřelky, které byly zaznamenány bezprostředně po ukončení války, například v Praze. Tehdejší násilnosti by bylo možno hodnotit jako odezvu na nacistické zločiny a nahromaděnou nenávist vůči všemu německému. *Nám se jedná o akce proti sudetským Němcům, organizované určitými kruhy.* Pro ně byly vytvořeny předpoklady oficiálně z české strany. Prezident dr. Edvard Beneš uveřejnil už v roce 1944 v Londýně „Plán deseti bodů“, který zajišťoval vyvlastnění a vypovězení německého obyvatelstva z obnoveného Československa. V Košickém programu československé vlády, který byl přijat 5. dubna 1945, se stanoví, že se proti viníkům bude postupovat přísně a neúprosně – „viníky“ však byli, až na německé antifašisty“, všichni, kdo se při sčítání lidu přihlásili jako Němci. V dekretu prezidenta Beneše z 19. května 1945, který pojednává o majetkoprávních otázkách, se toto výslovně konstatuje. Všechny přehmaty Čechů proti

německému obyvatelstvu byly těmito programy a dekrety chráněny. Kromě toho se ve všech okresech, městech a obcích utvořily národní výbory, které převzaly všechnu moc a bezohledně ji vykonávaly.

Dále nelze přejít bez povšimnutí nařízení, že všichni Němci v Československu musili nosit pásku na rukávu s označením „N“ – Němec. Vylíčíme tu pouze dva případy, které mluví za všechny. Zvolili jsme události v Ústí nad Labem a v Brně, protože o nich podávají zprávu osobnosti, o jejichž důvěryhodnosti nelze pochybovat.

Tragedie v Ústí nad Labem

Pro snazší pochopení situace je nutno připomenout, že kraj Ústí nad Labem (politický okres) býval jednoznačně německou jazykovou oblastí. Při sčítání lidu roku 1910 bylo zaznamenáno 5,6% Čechů. Roku 1930 stoupl podle úředního sčítání podíl Čechů na 20%. Jako téměř ve všech sudetoněmeckých oblastech, především v dopravních a hospodářských centrech dosahovalo české dosídlování značných výsledků.

V Ústí n. L. existovalo staré sociálně demokratické dělnické hnutí. Už při prvních volbách v roce 1897, kdy za starého Rakouska byli do vídeňského parlamentu v páté kurii zvoleni sociální demokrati, pocházel jeden ze čtrnácti, Anton Schrammel, z ústecké oblasti; zastupoval svůj volební obvod v říšské radě až do rozpadu habsburské monarchie. V srpnu 1902 se v Ústí n. L. konal celorakouský sjezd německé sociální demokracie. List *Das Volksrecht* (Právo lidu) patřil k nejstarším dělnickým novinám v severních Čechách. Město Ústí n. L. – stejně jako mnohé přilehlé obce – mělo do roku 1938 sociálně demokratického starostu; po osmnáct let to byl významný komunální politik Leopold Pözl. S Pözlem navázali styk jmenovaní odboráři při cestách po vlasti. Ještě v roce 1937, kdy hospodářská krize dospěla vrcholu a hitlerovská vláda i politicky silně působila přes blízké hranice do Sudet, vykazoval kraj Ústí n. L. ještě 3373 členů sudetoněmecké sociální demokracie. Ústí bylo rovněž sídlem velkých odborových svazů, například železničářů a továrních dělníků. O vysoce rozvinutém německém kulturním životě v Ústí n. L., s jeho divadlem (tři obory) se zmiňujeme jen na okraj.

²např. Bílá kniha, obsahující svědectví jednotlivců i skupin, kteří líčí „neorganizované“ a „nehumánní“ okolnosti vyhnání německých obyvatel z jejich domovů – v rozporu s požadavkem Postupimské konference

O hrozivých událostech v Ústí n. L. podává zprávu Alois Ullmann. Tento sudetoněmecký sociální demokrat byl déle než deset let tajemníkem Dělnického tělocvičného a sportovního svazu ATUS se sídlem v Ústí nad Labem. Organizace měla 88 000 členů. Po dlouhou dobu byl předsedou místní organizace strany a po řadu let náležel k předsednictvu sociálně demokratické strany. Zvláštní ohrožení pro něj vyplývalo z funkce předsedy *Republikánské obrany*; v této funkci jsem jej vystřídal v roce 1934. V prosinci 1938 byl Alois Ullmann už v anglickém exilu. Touha po vlasti jej však hnala zpět do Prahy, kde byl v červenci 1939, po vpádu gestapa zatčen a po delším vyšetřování poslán do koncentračního tábora. Do roku 1945 byl v Dachau, kde si společně se spoluvězněm Romanem Wirknerem získal neobyčejné přátelství Kurta Schumachera.³ Kurt Schumacher často vyprávěl, že mu Alois Ullmann svou péčí zachránil život. Po osvobození z koncentráku americkými oddíly v květnu 1945 shromáždil Alois Ullmann ihned kolem sebe politické přátele a stal se prozatímním předsedou ve vlasti znovu vzniklé sudetoněmecké sociální demokracie. Jako někdejšímu vězni mu ani v Praze nemohl být upírán jistý vliv. V Ústí n. L. založil Alois Ullmann své ústředí. Když později i on zjistil, že ani odbojáři či osoby označované jako „antifašisté“ nebudou ušetřeni vyhnání, pokud chtějí zůstat Němci, vedl a organizoval pro své přátele vysídlení, o kterém se všeobecně hovoří jako o „akci Ullmann“. Vyslechněme zprávu Aloise Ullmanna o *tragédii v Ústí n. L.* a o výbuchu z 30. července 1945:

„Pisatelé této zprávy bylo různými okolnostmi umožněno podat nejpřesnější a nejobektivnější popis exploze a jejích těžkých následků:

Šel jsem toho dne, 30. července 1945, v 10. hodin dopoledne do vnitřního města. Když jsem přicházel do živějších ulic, pozoroval jsem v někdejší Drážďanské i ve Šmejkalově ulici, jak vojáci zloprověstné

Svobodovy gardy⁴ v známých uniformách vyháněli s chodníků všechny Němce s bílou páskou na rukávě, nebo je dokonce svazovali. Dotazoval jsem se, co se děje a dozvěděl jsem se, že v noci po prvé přijela do Ústí n. L. Svobodova garda.

Podle událostí v jiných částech Sudet mi bylo ihned jasné, že pro Němce v městě a okresu Ústí n. L. nastávají zlé časy. Na nádraží jsem viděl z jednoho pražského vlaku vystupovat asi 300 osob velmi pochybného vzezření. Tito lidé byli ve věku přibližně od 18 do 30 let a měl jsem dojem, jako by někde právě rozpustili věznicí.

Odpoledne v 15.30 hodin jsem seděl ve svém bytě, když se náhle ozvala hrozná rána. Na okamžik jsem se domníval, že se ve vedlejší místnosti převrátila skříň. Šel jsem se tam ihned podívat, ale nic takového se nestalo. Okamžitě mě napadlo, že jde o explozi a vystoupil jsem na střechu domu. Spatřil jsem za Mariánským vrchem obrovský oblak kouře, vystupující k obloze. Docházelo k dalším menším explozím. Šel jsem ihned do města, bílou pásku jsem si nenavlékl, a to bylo mé štěstí. Hon na Němce začal. Podíleli se na něm také vojáci Svobodovy gardy a bylo možno pozorovat i jednotlivé ruské vojáky. Byli ozbrojeni všemožným náčiním jako latěmi z plotů, sochory, násadami lopat, atd., které si někde opatřili. Mlátili jimi bez výběru až do zhroutení ty, kdo mluvili německy nebo měli pásku na rukávě. Měl jsem dojem, že to nebyli Češi žijící v okrese, ale spíš ti, kdo přijeli dopoledne vlakem. Tomu nasvědčovala také okolnost, že se vybavili náhradními zbraněmi, jaké jim právě přišly do rukou. Pouze vojáci Svobodovy gardy měli pušky.

Chodil jsem asi dvě hodiny po městě a co jsem při tom viděl, bylo příšerné. Hovořit jsem ovšem nesměl, jinak bych se byl prozradil jako Němec.

Když v 15 hodin končila pracovní doba a především zaměstnanci firmy Schicht

³ Kurt Schumacher, 1895 – 1952, byl přední německý sociálně demokratický politik. Léta 1933 – 1945 prožil s krátkou přestávkou v roce 1943 v nacistických koncentračních táborech. Potom poslanec a předseda frakce SPD v Západním Německu.

⁴ Mínil se tzv. Revoluční garda, RG, mezi Čechy známá též jako „rabovací garda“, pro své bezohledné zásahy mezi obyvatelstvem nejen německé národnosti po osvobození v květnu 1945. Němečtí obyvatelé zřejmě ztotožnili RG s jménem generála Ludvíka Svobody, který byl vrchním armádním velitelem. Tvrdí se, že RG byla rekrutována z pochybných, i kriminálních živlů. Části RG přešly později údajně do nově utvořeného Sboru národní bezpečnosti. Historický výzkum v této oblasti teprve probíhá.

museli jít domů přes labské mosty, byly v blízkosti Tržního (dnes Mírového) náměstí a nádraží v činnosti nejdivočejší skupiny. Ženy s dětskými kočárky byly házeny do Labe a stávaly se terči pro vojáky, kteří stříleli na ženy tak dlouho, až z proudu už nevypluly. Také do vodního rezervoáru na tržním náměstí byli házeni Němci a sotva se vynořili, byli tyčemi stlačováni pod hladinu. Teprve kolem 17. hodiny bylo vidět nějaké ruské důstojníky, kteří se snažili ulici vyklidit, přitom jim pomáhali někteří Češi v uniformách. Tlampačem byl potom česky vyhlášen zákaz vycházení. Dne 31. července vyšla tištěná vyhláška, nařizující pro Němce omezený zákaz vycházení, že totiž od 18. hodin nesmějí na ulici. Pro Čechy platil zákaz vycházení od 20 hodin.

Večer 30. července byli mrtví sneseni na tři sběrná místa a odvezeni nákladními auty. Na těchto třech místech se napočítalo na 400 mrtvých. Kolik jich bylo odvezeno z jiných míst a kolik jich kromě toho odplavilo Labe, nebylo možno zjistit. O tom nedokázaly podat informaci ani zasvěcené kruhy národního výboru. Večer 30. července jsem se také dozvěděl o záměru, celý okres Ústí n. L. spolu se sousedními okresy Teplice a Děčín-Podmokly očistit ode všech Němců a poslat je do vnitrozemí, kde mají být nasazeni na nucené práce.

Němci byli veřejně obviňováni ze sabotáže a jako původci exploze.

Co se opravdu stalo?

Ve čtvrti Krásné Březno se skladovala dělostřelecká munice, pancéřové pěsti apod., sebrané v květnových dnech. Podle českých údajů šlo o dva milióny kusů všeho druhu. Na třídění této munice byli zaměstnáni vězni ze sběrného tábora Lerchenfeld, mezi nimi někteří prominentní nacisté. Vězni byli 30. července už ve 14. 45 hodin překvapivě propuštěni z továrních prostorů, takže se 40 minut před explozí nenacházel na půdě závodu ani jeden Němec, pouze české hlídkové orgány. Několik sekund před explozí přeletělo nad čtvrtí letadlo – později se prokázalo, že šlo o anglický letoun, který neměl s výbuchem nic společného. Roku 1947 jsem hovořil s jedním členem jeho posádky, který mi sdělil svá pozorování. Zpočátku hrálo toto letadlo při mých výpovědích o příčině výbuchu nemalou roli.

Policejní šéf okresního národního výboru se v době výbuchu nacházel u jednoho německého lékaře (alibi) a odešel od něj teprve po explozi.

V kanceláři okresního národního výboru byly přítomny některé úřední osoby, mezi nimi také vojenský velitel. Ten opustil okamžitě po výbuchu kancelář se slovy: „Teď uděláme revoluci proti Němcům“ a potom začaly jatka.

Jel jsem 31. srpna do Prahy, kde jsem se obrátil na několik mně známých prominentních českých funkcionářů a vylíčil jim svá pozorování. Tam jsem též prohlásil, že to byl další „požár říšského sněmu“⁵, který měl zřetelně dát podnět k masakru mezi Němci. Předtím se dostavili do Ústí n. L. tři čeští ministři, mezi nimi i generál Svoboda. Měl jsem dojem, že v pražských úředních místech vládly velké rozpaky kolem události v Ústí n. L. Z naší strany se rozšířila pověst, že události byly filmovány zahraničními novináři a že se film nachází v bezpečí. Tehdejší česká vláda měla ještě jistý respekt před západním veřejným míněním. Myšlenka evakuace byla potlačena a další pronásledování Němců zakázáno.

Příznačné je, že z tehdejších hlavních funkcionářů okresního národního výboru, kteří tvořili takzvané vedení, žije dnes (roku 1951), už jen jediný, všichni ostatní zemřeli. Je nutno přiznat, že se tehdejší český starosta Ústí n. L. pan Vondra, snažil všemi prostředky zastavit řádění přicestovalé lůzy, a bezmála byl proto sám hozen do Labe.

Koncem listopadu 1945 jsem opět odjel do Prahy a dal se do hovoru s jedním Čechem z Krásného Března. Pověděl mi, že musí do Prahy jako svědek s výpovědí o explozi. Prohlásil, že on i mnozí jiní jsou přesvědčeni, že výbuch byl připraven a proveden nějakou klikou a také události po výbuchu patří do téhož připraveného rámce. Jak se vyšetřování vyvinulo jsem se nedozvěděl, protože jsem se s tím člověkem už nikdy nesešel.

⁵ Požár budovy říšského sněmu v Berlíně v únoru 1933 se stal záminkou k zničení občanských svobod. Monstrproces vedený proti holandskému komunistovi M. van Lubbe mu skončil rozsudkem smrti. Požár posloužil nacistům jako podnět k pronásledování všech svobodomylných občanů, nejen komunistů.

Takové byly skutečné události. Všechna jiná líčení, která byla uveřejněna i z české strany, neodpovídají zcela pravdě. Stejně tak pravdě neodpovídá ani líčení v nejnovější knize Bruno Brehma „*Na pokraji propasti.*“

Tolik Alois Ullmann. O pravdomluvnosti tohoto muže svědčí zmínka, v níž označuje za nesprávné nejen české publikace, ale i jedno německé vyličení událostí.

Pochod smrti z Brna do Rakouska

Druhou zprávu sepsal předseda Seligerovy společnosti⁶ v Rakousku *Leopold Kreutz*. Zabývá se pochodem smrti z Brna do Rakouska. Vyhnání Němců z hlavního města Moravy bylo jedním z nejohroženějších a nejhanebnějších činů tehdejších strašných časů. I v tomto případě jde jednoznačně o akci, organizovanou z úředních míst.

Nejprve několik poznámek k brněnským poměrům. Ve starém Rakousku mělo město Brno převážně německý charakter. Za Československa vznikla spojením s českými obcemi rychle česká většina v Moravském hlavním městě. Podle sčítání lidu klesl podíl německého obyvatelstva města Brna z 66,1% v roce 1910 na 20,6% v roce 1930. Vyjádřeno v absolutních číslech: podle úředního sčítání žilo v roce 1930 v Brně 200 213 Čechů a – navzdory četnému vystěhovalectví – stále ještě 52 165 Němců.

Také v Brně existovalo německé sociálně demokratické dělnické hnutí. Brněnský Volksfreund (Přítel lidu) byl nejstarším německým sociálně demokratickým listem na Moravě. Národnostní program rakouské sociální demokracie byl schválen roku 1899 na všeobecném sjezdu strany v Brně. Roku 1934 vykazovali sudetoněmečtí sociální demokraté v městě Brně 2023 členů.

Německý kulturní život byl neobyčejně živý. Blízkost Vídně se v Brně vždy projevovala příznivě.

⁶ Seliger-Gemeinde, kulturní sdružení sudetoněmeckých sociálních demokratů v Západním Německu, Rakousku a jinde, je pojmenováno podle vůdce sociálně demokratického dělnictva, Josefa Seligera. Seligerova společnost je vydavatelem knih a periodik a pořadatelem seminářů.

Se svědkem Leopoldem Kreutzem mě poutá více než pětáctiřicetileté osobní přátelství. Roku 1919 jsme se setkali poprvé jako funkcionáři sociálně demokratické mládeže v Sudetech. Později byl Kreutz činný v odborovém hnutí. Nyní je Leopold Kreutz předsedou Seligerovy společnosti v Rakousku. Svědci, na něž se odvolává, jsou rovněž bezúhonní lidé, např. Leo Zahel, poslední tajemník sudetoněmecké sociální demokratické strany v Brně.

Tu je Kreutzova zpráva:

„Psal se 30. květen 1945. Představme si brněnský závod, v němž pracují muži a ženy, Češi a Němci. Mezi zaměstnanci chybí mnoho mladých Čechů, kteří se v pohnutých dnech většinou věnují jiným zájmům. Jsou ve službách národního výboru, vykonávají hlídky v táborech, v nichž jsou internováni Němci. Vydávají se za partyzány, k nimž údajně v nacistické době patřili a s oblibou pobíhají ozbrojeni strojnými puškami nebo karabinami a často si hrají na soudce a vykonavatele v jedné osobě.

V tomto závodě vstoupí za časného odpoledne mistr do dílny, aby oznámil, že Němci mají okamžitě ukončit práci, jít domů a hlásit se večer v devět hodin na příslušné policejní stanici. Všichni brněnští Němci se v tuto hodinu musí dostavit.

Jedna z žen pracujících v závodě má doma chlapce, školáka. Otec, někdejší tajemník sociálně demokratické strany, který nebyl ani den u nacistů, je internován v jakémsi lágru. Chlapec líčí mamince, která se předčasně vrací domů: „Někdo klepal na dveře. Otevřel jsem. Mladý Čech s puškou na rameni a s rudou páskou na rukávě mi česky pověděl, že všichni Němci musí být v devět hodin večer na policejní stanici.“ Toho dne to bylo sděleno všem Němcům v Brně.

Na třicet tisíc lidí, především ženy a děti, muži většinou nemocní nebo staří, se shromáždili na policejních stanicích. Byli zaneseni do soupisů, dostali do rukou papír, na němž okamžitě museli sepsat odhlášení z bytu. Zřejmě se kladl důraz na „řádný postup“. Nikdo ze shromážděných Němců stále ještě nevěděl, co se s nimi stane. Kolovaly neružnější pověsti.

Všichni Němci, shromáždění na policejních stanicích, byli nakonec pod

eskortou ozbrojených civilistů spíš dohnání, než předvedení před policejní ředitelství. Poněvadž nečekali nic dobrého, měli s sebou věci, které pokládali za důležité, jako přikrývky, peřiny, potraviny, sbalené do kufrů, krabic, pytlů a batohů. Začínala tragédie, které se později dostalo označení „brněnský pochod.“ Začínalo se uskutečňovat vyhnání Němců z Brna, všech Němců, lhostejno, zda byli či nebyli nacisty. Ještě během shromažďování před policejním ředitelstvím se událo odporné divadlo. Co měli tito lidé z cenných věcí, jako náušnice, prsteny, hodinky a podobně, muselo se odevzdat. Sbírali to horliví „partyzáni“. Konečně byla celá shromážděná masa lidí hlídána ozbrojenými civilisty, uvedena do pohybu a za ranního svítání měl třicetitisícový průvod zdi domovského města za sebou. Během stále obtížnějšího pochodu byli v průvodu vybírání muži, kteří byli ještě jakž takž práce schopni. Ti byli vytrženi a zařazeni na konec průvodu. Ženy, které táhly zavazadla, byly soustavně bity přes prsty, a to tak dlouho, až věci pustily. „Odhozené“ kufry sbíraly posádky nákladních vozů na konci průvodu a házely je na auta. Vozy plně naložené zavazadly, vyhnanci nikdy víc nespátli.

Po jedné noci a jednom dnu pochodu strávili lidé noc v obci Pohořelice. Za časného rána, nebylo ještě zcela světlo, byla tato vyhladovělá, promrzlá a již z velké části vyčerpaná masa lidí opět uvedena do pohybu. Směřovala k česko - rakouské hranici. V průběhu pochodu zůstávali první nemocní na úplavici a tyfus a vyčerpaní lidé ležet v příkopech podél cesty. Nikdo jim nesměl pomoci. Onemocnění na úplavici a tyfus se projevovala už před Pohořelicemi. Mrtvé v příkopech museli sbírat muži na konci průvodu a pohřbívat je v masových hrobech, které vykopávali. Vylíčení hrůzných a nelidských scén, k nimž docházelo při tomto pochodu, není tématem naší zprávy. Probíhalo tu jedno z četných dějství tragédie „podle možnosti humánního vysídlení sudetských Němců“, uskutečněné na Němcích z Brna.

Než se směla třetího dne pozvolna se pohybující, vysílená masa lidí konečně večer utábořit na louce naproti české celnici, zůstaly už stovky dospělých i dětí v silničních příkopech a tam umíraly.

Na úsvitu dalšího dne, kdy byl dán pokyn k pochodu, vzmužili se všichni ti, kteří měli ještě alespoň slabou vůli nezůstat na

posledním místě odpočinku na české půdě. Chtěli do Rakous. Pro tisíce z nich byl tento nadlidský projev vůle zároveň projevem poslední vůle – zemřít na rakouské půdě. V dolnorakouských pohraničních obcích Drasenhofenu, Steinerbunnu, Poisdorfu a několika dalších svědčí četné masové hroby, až po okraj naplněné mrtvými těly, o této příšerné etapě „brněnského pochodu“.

V souvislosti s vyčerpáním posledních sil a masovým umíráním je nutno zmínit se o příkladném jednání faráře dr. Hesseho, jehož brzy následovali další. Na starém jízdním kole dojížděl stále znovu do Vídně a přivázel léky, jejichž včasné užití zachovalo ještě mnoho lidí při životě.“

Na konci své zprávy Leopold Kreutz uvádí, že se nezmínil o všech jednotlivostech, které mu byly známy a jichž se jistí čeští extremisté dopouštěli, protože také mnozí Němci se dopustili zla na lidech z jiných národů. K jeho postoji se připojujeme. Důležitá je skutečnost, že přibližně z třiceti tisíců Němců, kteří byli 30. května 1945 vyhnáni z Brna, přežilo pouhých dvacet tisíc.

Slovo o autorovi

Vášnivý antifašista Ernst Paul se narodil roku 1897 v obci Kamenné (Steindorf) v dělnické rodině. Vyučil se typografem, odtud pramenila jeho láska k literatuře i vlastní tvorbě. Záhy se ocitá v popředí mládežnického hnutí sociálně demokratické strany. I když není ctižádostivý, stává se zástupcem generálního tajemníka strany. V kritických chvílích dělnického povstání ve Vídni zachraňuje vůdce povstání Julia Deutsche a Ottu Bauera a pomáhá i dalším sociálním demokratům do Brna – do emigrace. Přebírá péči o německé a rakouské sociálně demokratické emigranty. Udržel při životě tuto nejpočetnější emigraci v ČSR, což vyžadovalo nesmírnou obětavost. V roce 1937 odjíždí do Španělska k divizi bývalého velitele rakouského Ochranného svazu (Schutzbundu) Julia Deutsche, hájícímu s rakouskými emigranty Madrid před náporom fašistických vojsk generála Franca. Od roku 1934 organizuje z řad sudetských Němců Republikanische rote Wehr – republikánskou rudou obranu – cvičenou československými důstojníky k obraně československého státu. Řada jejich příslušníků obětovala své životy při ochraně československých hranic. Přestože sudetoněmečtí antifašisté jsou si vědomi, že hájí ztracenou věc, zůstávají při ostraze hranic. Džavaharlal Nehru, který osudného podzimu dlel u těchto bojovníků, vzdal jim úctu jako hrdinům století. Po Mnichovu musí tito lidé, kteří se postavili na odpor nacistickému násilí, sdílet trpký život emigrace,

koncentračních táborů a ponižujících nacistických soudů s rozsudky smrti. Hanbou vlády generála Syrového je rozkaz, kterým byli prchající sudetoněmečtí antifašisté vydáváni gestapu.

Ernst Paul jako jeden z posledních odjíždí do švédského exilu. Organizuje pomoc exulantům, organizuje odboj. Zúčastňuje se také jednání Wenzela Jaksche s Edvardem Benešem. Když Beneš odmítá německým demokratům splnit požadavky sudetských Němců, které ochotně nabízel Henleinovi, rozchází se s ním tato statečná sudetoněmecká demokratická skupina. Beneš jde tak daleko, že rozvrací jejich hnutí v emigraci, kterým zoufale brání svou jednotu. Jaksch s Erntem Paulem se pokouší prosazovat evropskou federaci, což Beneš rozbíjí těsným vztahem k Stalinovi.

V 60. letech se Ernst Paul stal neoficiálním ministrem zahraničí sudetoněmeckých sociálních demokratů. Se skupinou poslanců vyjednával v Československu s ministrem Davidem, s polským komunistickým vůdcem Gomulkou a jugoslávským maršálem Titem. Již tehdy usiloval o smír s těmito státy. Bohužel bezvýsledně. Roku 1978 zemřel E. Paul ve Stuttgartu.

Ernst Paul popsal svůj vztah k českému národu i úctu k jeho vlastenectví v knize Böhmen ist auch meine Heimat – Čechy jsou i má vlast. Je to jeho nebolešnější vyznání lásky k české zemi. Jeho brožura Nebyly to jen Lidice je věrným svědectvím o osudu sudetských Němců v roce 1945. Šlo o hrozné události hromadných vražd v Ústí nad Labem, Brně, Žatci, Postoloprtech a na mnoha jiných místech, z nichž Ernst Paul zvolil dvě svědectví.

Miroslav Bureš, Praha 1990

Bývalý kartuziánský klášter se dočasně proměnil v galerii

V bývalém kartuziánském klášteře pracovaly v padesátých až devadesátých letech ve třech podlažích celkem, až dvě stovky vězňů. Při přestavbě klášterního kostela v roce 1953 na vězeňské pracoviště prošel vnitřek kostela totální devastací, která nastala a nevratně zničila především interiér kostela. Pracoviště pro odsouzené bylo v kostele až do roku 1990. Teprve po nástupu současného ředitele JUDr. Karla Kocourka začala v roce 1995 rekonstrukce celého objektu Kartouz. Na zdech jsou ještě patrné otvory po trámech a traverzách, které nesly dvě patra výrobní haly, umístěné v nádherné barokní stavbě, v níž bylo v roce 1636 pohřbeno Valdštejnovo tělo. uvedli do takového stavu, že v něm bylo možno instalovat pódium a výstavu. Věž barokní stavby, chápaná jako strategický bod,

musela být nejprve zbavena betonového skeletu kulometného hnízda.

Kartuziánský klášter se stal pozoruhodnou galerií

Po zrušení kláštera roku 1785 bylo přeneseno do Mnichova Hradiště, kde je uloženo dodnes. Půl roku trvalo pracovníkům věznice, než prostor

Michail Ščigol přivezl do kostela patnáct obrazů, které mají společné téma: Albrecht z Valdštejna. Malíř ukrajinského původu říká o svých obrazech, že jsou ne tolik o životě Albrechta z Valdštejna, jako spíše o jeho duchovní cestě a snaze překonat nepřítel osudu. Výstava Ščigolových obrazů začala 370 let po Valdštejnově zavraždění jako pietní akt k uctění obětí třicetileté války. I když se výstava nachází v areálu věznice se zvýšenou ostrahou, její vedení ji zpřístupňuje nejenom odsouzeným, ale také veřejnosti. V budoucnu by se podle představ vedení věznice měl kostel stát kulturním centrem areálu zájmové činnosti a měly by se tu konat i koncerty.

Malíř Michail Ščigol, který žije v Železnici, nevytvořil cyklus svých obrazů pro Valdice. Nicméně místo, kde byl Albrecht z Valdštejna pohřben, se nakonec ukázalo pro prezentaci jeho díla jako nejvhodnější.

V rámci vernisáže vystoupili ředitel věznice JUDr. Karel Kocourek a Zdeněk Susa.

Význam vernisáže podtrhla především přítomnost královéhradeckého biskupa Mons. Dominika Duky, který v závěru slavnosti pronesl několik slov, zakončených modlitbou.

Eduard Vacek

Otevření expozice na Vrchním soudu

Zleva: PhDr. A. Kýr, JUDr. K. Čermák, JUDr. V. Stibořík
při odhalení expozice

Expozice "Justiční palác v proměnách času" byla odhalena ve vestibulu Vrchního soudu v Praze, Nám. Hrdinů 1300, dne 5. března 2004. Expozice by měla trvale připomínat nejen okolnosti vzniku monumentální budovy, ale též její osudy, spojené zejména s pankráckou věznicí. K vytvoření této expozice došlo na základě podnětu předsedy Vrchního soudu v Praze, pana JUDr. Vladimíra Stiboříka. Zpracování projektu se ujal Kabinet dokumentace a historie VS ČR, výtvarné řešení je dílem pana Břetislava Dadáka. Odhalení expozice bylo provedeno za účasti ministra spravedlnosti JUDr. Karla Čermáka, úvodní slova přednesl předseda Vrchního soudu v Praze JUDr. Vladimír Stibořík a vedoucí Kabinetu dokumentace a historie VS ČR PhDr. Aleš Kýr. Slavnostního odhalení expozice se zúčastnila rovněž generální ředitelka VS ČR

Obsah:

Dětřichov – česká Osvětim?	1
Nástin historického vývoje odborného vzdělávání vězeňského personálu do roku 1989	3
Činnost Kabinetu dokumentace a historie VS ČR v roce 2003	9
Kapitoly z občanské mravouky III.	10
Etika v díle filosofa G. W. F. Hegela.....	11
Tradiční vězeňská práce - lepení „pytlíků“	12
Zneužití Strašnického krematoria totalitní mocí - díl II.....	14
Tajemství brněnského zvonu	16
Lidice, Brno, Ústí nad Labem	17
Místa českého a německého utrpení.....	17
Bývalý kartuziánský klášter se dočasně proměnil v galerii.....	25
Otevření expozice na Vrchním soudu.....	26

Mgr. Kamila Meclová a další významní hosté. Expozici je možné shlédnout po dohodě s tiskovým mluvčím Vrchního soudu, JUDr. Janem Fořtem.

Pohled do vestibulu Vrchního soudu v Praze po odhalení expozice

Text a foto Eduard Vacek

Všechna čísla časopisu HP jsou k dispozici na internetové adrese:

<http://institut.vscr.cz/kategorie/?k=Literatura&o=0&p=150>

Kabinet dokumentace a historie VS ČR

Redaktor: Eduard Vacek,
Adresa redakce:
Soudní 1672/1a, Praha 4, p.p. 3, 14067,
telefon: 261 034 714,
e-mail: Evacek@grvs.justice.cz

PANKRÁČKÁ VĚZNICE

Stavbě justičního paláce předcházelo zřízení zemské trestnice v novém objektu, vybudovaném na pozemcích mezi tehdejšími městy Pankrác a Nusle. O výstavbě trestnice rozhodla pražská městská rada dne 20. 2. 1877 v souvislosti s řešením náhrady za hygienicky nevyhovující zemskou trestnici, zřízenou v roce 1809 v prostorách bývalého kláštera sv. Václava v Praze Na Zderaz. Pankráčská trestnice byla zprovozněna postupným přesunem vězňů ze zrušené trestnice, který byl zahájen dnem 11. 9. 1889. V roce 1926 se zemská trestnice změnila na věznicí Zemského soudu trestního v Praze a v roce 1929 na věznicí krajského soudu trestního. Od roku 1928 zde byl vykonáván trest smrti oběšením. Další vývoj trestnice úzce souvisel s činností soudních institucí, které postupně sídlily v justičním paláci.

JUSTIČNÍ PALÁČ

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byla postupně realizována výstavba reprezentativních budov k výkonu státní správy a soudnictví. Stavbu justičního paláce na pankráčské pláni v blízkosti zemské trestnice, povolilo ministerstvo veřejných prací v dohodě s ministerstvem financí svým výnosem ze dne 4. 7. 1928. Přípravou projektu a rozpočtu byl pověřen pražský architekt Bedřich Bendelmayer, který léž vypracoval projekt na adaptaci věznice (budovy vyšších soudců) a budovy vstupní brány věznice) a adaptaci dvou protějších obytných domů, které měly sloužit jako justiční palácem v jedné komplex. O výstavbu velké porotní síně se zasloužil tehdejší ministr spravedlnosti JUDr. Alfred Meißner. Stavební práce byly zahájeny v roce 1929, osazení 2 soch autora Františka Matějí, symbolizujících justici, byla provedena v roce 1932. A celý objekt byl předán do užívání 18. 9. 1933.

Expozice: Justiční palác v proměnách času

Justiční palác byl postaven v letech 1929 - 1933 podle projektu pražského architekta Bedřicha Bendelmayera. O zřízení velké porotní síně se zasloužil tehdejší ministr spravedlnosti JUDr. Alfred Meißner a sochy justice v průčelí budovy jsou dílem sochaře Františka Matějí. Od roku 1933 zde sídlil krajský soud trestní, jehož prezidentem (předsedou) se stal JUDr. František Linhart. Sousední vězeňské zařízení bylo věznicí krajského soudu trestního až do roku 1948, kdy došlo k odtržení soudnictví od vězeňství. V období německé nacistické okupace v letech 1939 - 1945 se stal justiční komplex symbolem krutého útlaku českého obyvatelstva a likvidace protifašistického odboje. Palác i věznice sloužily též německému soudu a gestapu a ve věznicích se popravovalo gilotinou. Po osvobození Československa v roce 1945 se stal justiční komplex místem tvrdých, ale spravedlivých rozsudků nad nacistickými válečnými zločinci a kolaboranty. Nejznámějšími osobami, popravenými v průběhu tzv. retribučních procesů, jsou Josef Pfitzner a Karel Herman Frank. V letech 1948 - 1952 byl palác sídlem státního soudu a státní prokuratury a konaly se zde soudní procesy, které sloužily ideologickým cílům a politickým zájmům Komunistické

KRAJSKÝ SOUD TRESTNÍ

V souvislosti s narůstajícím politickým a hospodářským významem Prahy, jako hlavního města Československé republiky, bylo přistoupeno k reorganizaci soudů na jejím území. Nařízením vlády ze dne 8. 9. 1919 byl zřízen zemský soud trestní, který nahradil dosavadní trestní oddělení zemského soudu se sídlem na Karlově náměstí. Zákonem č. 201/1928 Sb. bylo změněno pojmenování všech soudů a „zemský“ soud trestní byl přejmenován na „krajský“ soud trestní. Tento soud v roce 1933 předsedl do rekonstrukce justičního paláce na Pankráči. V této době byl jeho prezidentem (předsedou) JUDr. František Linhart a viceprezidentem (místopředsedou) JUDr. Stanislav Bouček. V působnosti krajského soudu trestního bylo systemzováno 41 soudních rad, 10 okresních soudců, 4 soudci a 8 předsedů. V soudní kanceláři bylo systemzováno celkem 186 úředníků. Prezidentovi krajského trestního soudu byl přímo podřízen ředitel pankráčské věznice. Ve 30. letech bylo v této věznicí systemzováno 9 úředníků vězeňské správní služby, 126 příslušníků vězeňské dozorní stráže a 5 úředních pracovníků.

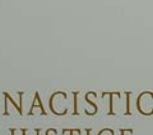

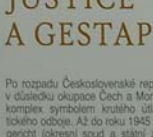
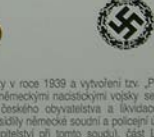

NACISTICKÁ JUSTICE A GESTAPO

Po rozpadu Československé republiky v roce 1939 a vytvoření tzv. „Protektorátu“, v důsledku okupace Čech a Moravy německými nacistickými vojsky se stal justiční komplex symbolem krutého útlaku českého obyvatelstva a likvidace protifašistického odboje. Až do roku 1945 zde sídlily německé soudní a policejní úřady: Amtsgericht (okresní soud a státní zastupitelství při tomto soudu), část Landgerichtu krajského soudu a gestapo (německá státní policie). Nadále zde sídlil český krajský soud trestní a státní zastupitelství, avšak s omezenými pravomocemi, neboť se neustále rozšiřoval okruh tzv. trestních činů proti „Velkoněmecké rasi“ (tj. které spadaly pod jurisdikci německých soudů). Pankráčská věznice byla z větší části zabrána německou okupační správou pro vazební účely německých soudů a sloužila též jako výšleňovací věznice Gestapa. Na základě rozsudků německých soudů, v letech 1943-1945 bylo v pankráčské věznicí popraveno pod gilotinou celkem 1075 osob.

RETRIBUČNÍ SOUDNÍ PROCESY

Po ukončení 2. světové války v roce 1945 se veda krajského soudu trestního usadila v justičním paláci tzv. retribuční justice: Národní soud, národní prokurátor a část mimořádného lidového soudu, která zahájila svoji činnost na základě Dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomůlců a o mimořádných lidových soudech a Dekretu prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu. Mimořádný lidový soud zde zahájil svou činnost dne 5. 9. 1945 a postupně odsoudil k trestu smrti provázem Josefa Přizvara, náměstka prokurátorského přímátora, dále Kurta Blastowitzku, německého státního zástupce, Karla Hermannu Franka, německého státního ministra v Protektorátu a další válečné zločince. Národní soud zahájil první přelich dne 16. 1. 1946 a odsoudil za zradu k trestu smrti gen. činevna Otto Slánu, div. gen. Roberta Fyčtemeckého a mj. Gustava Mohaplá. Dále byli souzeni členev protektorátní vlády a další osoby, které ve svém významném společenském postavení kolabovali s nacisty.

POLITICKÉ SOUDNÍ PROCESY

Po uchopení politické moci Komunistickou stranou Československa v roce 1948 se stalo soudnictví a vězenství nástrojem k umlčování politické opozice a prosazování stranických zájmů. Za tímto účelem byl dne 6. 10. 1948 vydán zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidové demokratické republiky a zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu, který zahájil svou činnost dne 25. 10. 1948. Tento soud rozhodoval o vině a trestu u osob obžalovaných státní prokuraturou z protistátní činnosti. Jeho prezidentem byl jmenován JUDr. Hugo Richter a státním prokurátorem JUDr. Bohumír Ziegler. Sídlem státního soudu a státní prokuratury v Praze se stal justiční palác, v jehož velké porotní síni se konaly politické soudní procesy s tragickými důsledky. Již v roce 1948 se konal proces s tzv. protistátní skupinou Mládoava Chocel, který byl s osmi společníky odsouzen k trestu smrti. V nejznámějším zinscenovaném procesu v roce 1950 byla odsouzena k trestu smrti JUDr. Mládo Horáková se čtyřmi společníky. V roce 1952 byl v procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem „Rudolf Slánský a spol.“ uložen trest smrti 11 odsouzeným. Všichni byli popraveni oběšením v pankrácké věznic.

Rozsudky smrti se vykonávaly v pankrácké věznic a mezi četnými popravenými byla i jedna žena - JUDr. Mládo Horáková a také komunistický funkcionář Rudolf Slánský. Od roku 1952 sídlil v justičním paláci Nejvyšší soud a generální prokuratura a od roku 1970 Nejvyšší soud ČSSR a Nejvyšší soud ČSSR. NS ČSR mimo jiné přezkoumával rozsudky trestu smrti, které byly nadále vykonávány v pankrácké věznic. Poprava posledního politického vězně se konala v roce 1960. V roce 1993 přezval justiční palác předseda Vrchního soudu v Praze JUDr. Antonín Mokry. Celý objekt prošel náročnou rekonstrukcí podle projekční dokumentace, kterou zpracoval ing. arch. Petr Machar a ing. arch. Jitka Kozová. Dne 3.6.1997 byly rekonstrukční práce ukončeny slavnostním znovuotevřením velké porotní síně.

PhDr. Aleš Kyr

NEJVYŠŠÍ SOUD A GENERÁLNÍ PROKURATURA

Sídlem nejvyšších justičních orgánů se stala Praha již v roce 1949. Po ukončení činnosti státního soudu, státní prokuratury a přemístění krajského soudu k 1. 12. 1952 přezval justiční palác předseda Nejvyššího soudu, JUDr. Igor Dimev. V budově sídlil se svým aparátem též generální prokurátor JUDr. Václav Aleš. Na základě ústavního zákona o Československé federaci z roku 1968 změnil v roce 1970 Nejvyšší soud Československé socialistické republiky (NS ČSSR) a Nejvyšší soud České socialistické republiky (NS ČSR) se sídlem v Praze a Nejvyšší soud Slovenské socialistické republiky se sídlem v Bratislavě. NS ČSR mimo jiné přezkoumával rozsudky trestu smrti, vykonávané v pankrácké věznic do roku 1989. Prvním předsedou NS ČSSR byl jmenován JUDr. Vojtěch Přichystal, v letech 1972-1990 tuto funkci zastával JUDr. Josef Ondřej, ČSc a posledním předsedou se stal JUDr. Otakar Motel. Obdobným způsobem došlo i k reorganizaci generální prokuratury. Do funkce generálního prokurátora ČSSR postoupil JUDr. Jan Fejzl a do funkce generálního prokurátora ČSR byl jmenován JUDr. Jaroslav Knapauer. Společně federálních a republikových soudních orgánů byl zrušen v roce 1993 v souvislosti s rozdělením státu.

VRCHNÍ SOUD A VRCHNÍ STÁTNÍ ZASTUPITELSTVÍ

Po zániku České a Slovenské federativní republiky v roce 1993 bylo přemístěno sídlo Nejvyššího soudu a Nejvyššího státního zástupce do Bma a dne 4. 1. 1993 přezval justiční palác JUDr. Antonín Mokry, předseda Vrchního soudu v Praze. V té době byla zahájena rozsáhlá rekonstrukce celého objektu. Byly nově upraveny jednatelské síně a prostory pro zaměstnance, včetně jídelny. Náročnou úpravou prošla velká porotní síň a prostory pro Respekt trestů. Autory projekčních prací byli ing. arch. Petr Machar a ing. arch. Jitka Kozová. Tento projekt provedl mimořádný cíl pro původní interiérové řešení Bedřicha Bendelmajera. Dne 3. 6. 1997 byly rekonstrukční práce ukončeny slavnostním znovuotevřením velké porotní síně za účasti ministrů spravedlnosti JUDr. Vlasty Parkanové, předsedy Nejvyššího soudu ČR JUDr. Otakara Motela a starosty Městské části Prahy 4 senátora Zdeňka Klausnera a dalších čestných hostů. V roce 1997 byly v budově zřízeny kanceláře soudců a zaměstnanců pro Vrchní státní zastupitelství se sídlem v Bma. V roce 2000 vykonával funkci předsedy Vrchního soudu JUDr. Jaroslav Bureš a v roce 2001 byl jmenován do této funkce JUDr. Vladimír Stiborík. K 31. 12. 2003 měl Vrchní soud v Praze celkem 249 zaměstnanců, z toho 88 soudců, 131 administrativních pracovníků a 30 osob pomocného personálu.

